

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЁТ ФАКУЛЬТЕТИ

«ИҚТИСОДИЁТ» КАФЕДРАСИ

**5230100-ИҚТИСОДИЁТ ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ ТАЛАБАСИ
ҒАЙБУЛЛАЕВ ОТАБЕК ЗАФАР ЎҒЛИНИНГ**

**“СИРДАРЁ ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАСИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ СТРАТЕГИК АҲАМИЯТИ”
МАВЗУСИДАГИ**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Ҳимоя учун қабул қилди:
“Иқтисодиёт”
кафедраси мудири, и.ф.н.
доцент О.Сатторқулов
“ ” _____ 2020 й.

Илмий раҳбар :
“Иқтисодиёт” кафедраси
доценти А.Х.Бурханов
“ ” _____ 2020 й

Гулистон – 2020

МУНДАРИЖА

КИРИШ	
I БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАР, УЛАРНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	
1.1 ЎЗБЕКИСТОНДА ИНВЕСТИЦИОН ЖАРАЁНЛАРНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ТАҲЛИЛИ	
1.2. ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНА: МАЗМУН-МОҲИЯТИ, ТАШКИЛ ҚИЛИНИШ САБАБЛАРИ ВА АСОСИЙ ШАКЛЛАРИ	
1.3. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАР ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА МАМЛАКАТИМИЗДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ ЖОРИЙ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ	
II БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ СТРАТЕГИК АҲАМИЯТИ (СИРДАРЁ ЭИЗ МИСОЛИДА)	
2.1. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ	
2.2. СИРДАРЁ ЭИЗ ФАОЛИЯТИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ДОЛЗАРБ ВАЗИФАЛАРИ	
2.3. СИРДАРЁ ЭИЗ ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР	
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	

КИРИШ

Битирув малакавий иш мавзусининг долзарблиги. Глобаллашув жараёнларини кучайиши, тараққий этган ва ривожланаётган мамлакатлар ўртасида инвестицияларга бўлган талабни ўсиши натижасида катор муаммоларнинг илмий ечими юзасидан мақсадли илмий изланишлар олиб борилмоқда. Жумладан, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар учун халқаро андозаларга мос ҳуқуқий меъёрларни шакллантириш, мамлакат иқтисодиётига инвестицияларни кўпроқ жалб этиш, иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни, янги технологиялар, маҳсулот ва хизматлар соҳаларини яратиш, инновацион иқтисодиётни жадал ривожлантириш орқали иқтисодий ўсиш сифатига йўналтирилган илмий изланишларга алоҳида эътибор қаратилган. «Биз фақат инвестицияларни фаол жалб қилиш, янги ишлаб чиқариш қувватларини ишга тушириш ҳисобидан иқтисодиётимизни жадал ривожлантиришга эришамиз... Биз иқтисодиётимизга сармоя киритишга интиладиган инвесторлар учун ҳудудлар ва тармоқлар бўйича инвестиция лойиҳаларини пухта шакллантира олсак, бу масалада ижобий натижага эришиш мумкин.

Бу борада эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналарида бизнес субъектларини жойлаштириш, уларга имтиёз ва преференциялар беришни ташкилий ва ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш лозим. Биринчи навбатда, экспортга маҳсулот чиқараётган, инновацион ва юқори технологик ишлаб чиқаришни йўлга қўйган тадбиркорларга ва чет эллик инвесторларга шундай имконият яратиш керак»¹.

Бугунги кунда дунёда ўз ҳудудининг катталиги, ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари учун очиклиги, аҳамияти ва шакли бўйича эркин иқтисодий зоналарнинг мингдан ортиқ кўринишлари мавжуд бўлиб, мазкур зоналар иқтисодий тараққиётни таъминлашнинг ўзига хос мультипликатори ҳисобланади.

¹Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. –Тошкент. // Халқ сўзи, 2018 йил 29 декабрь.

Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг устувор тармоқларини ривожлантириш учун хорижий инвестицияларни жалб қилиш сиёсати - мавжуд маблағлардан, вақт ва имкониятлардан тўғри фойдаланиш, яратилган шарт-шароитлардан келиб чиққан ҳолда бойликларни самарали тасарруф этиш ва шу йўл билан мамлакат иқтисодиётини юксалтириш, унинг жаҳон иқтисодий тизимига интеграциялашувини рағбатлантириш йўли билан инвестицияларни фаол жалб қилишга ва улардан оқилона фойдаланишга қаратилган².

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947 сонли Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 августдаги «Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида» ПФ-5495-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 январдаги «Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва иқтисодий сиёсат самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5614 сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 апрелдаги «Сирдарё» эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5412-сонли Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналари фаолияти самарадорлигини ошириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-3356 –сонли Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 196-сонли «Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори, «Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг Қонуни (17.02.2020 й. N ЎРҚ-604) ҳамда инвестицияларни иқтисодий ўсиш сифатини оширишга боғлиқ бўлган бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда

²Создание специальных экономических зон в Республике Узбекистан. Аналитический доклад (под ред. Б.Шарипова) – ПРООН, Ташкент, 2008 г.

белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу битирув малакавий иши муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқот объекти ва предмети. Худудларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш борасида белгилаб берилган чора-тадбирларнинг амалий ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 апрелдаги ПФ-5412-сонли ““Сирдарё” эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони билан ташкил этилган “Сирдарё” эркин иқтисодий зонаси фаолиятини илмий ва амалий жиҳатдан тадқиқ этиш мазкур битирув малакавий ишнинг объекти ҳисобланади.

“Сирдарё” эркин иқтисодий зонаси фаолиятини ўрганиш асосида мамлакатимизда фаолият юритаётган эркин иқтисодий зоналар фаолиятини такомиллаштириш, мамлакатдан инвестицион муҳитни яхшилаш, худудларнинг инвестицион жозибадорлигини ошириш бўйича хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаларидан фойдаланган ҳолда таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш мазкур битирув малакавий ишнинг предмети ҳисобланади.

Тадқиқот мақсади – илғор тажрибадан фойдаланган ҳолда, республикаimizдаги эркин иқтисодий зоналар, шу жумладан Сирдарё ЭИЗ фаолиятини такомиллаштириш ва ривожлантириш ҳамда иш самарадорлигини ошириш, натижадорлигини таъминлаш борасида илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари: ишда қўйилган асосий мақсаддан келиб чиққан ҳолда қуйидаги **вазифалар белгиланди:**

- ✓ Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналар фаолияти бўйича меъёрий-ҳуқуқий асослари билан танишиб чиқиш;
- ✓ Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналар, шу жумладан Сирдарё ЭИЗ фаолиятининг жорий ҳолатини таҳлил қилиш;
- ✓ ЭИЗ фаолиятининг самарадорлиги ва натижадорлигини таъминлашда барча зарурий омилларни тадқиқ этиш;

✓ ривожланган ва ривожланаётган хорижий давлатларда эркин иқтисодий зоналар фаолиятини ривожлантиришда сабаб бўлган жараёнларини ўрганиш ва таҳлил қилиш;

✓ ривожланган давлатларнинг тажрибаларини таҳлил қилган ҳолда тавсиялар ишлаб чиқиш;

✓ ЭИЗларни, шу жумладан Сирдарё ЭИЗ такомиллаштириш бўйича тадқиқотлар ўтказиш орқали таклифлар бериш.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқотда илмий абстракция, диалектик тадқиқот, индукция ва дедукция, мақсадли ривожлантириш, монографик кузатув, тизимли ва қиёсий таҳлил, график тасвирлаш, эксперт баҳолаш ва иқтисодий статистик усуллардан фойдаланилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Алоҳида иқтисодий ҳудудлар ва хорижий инвестицияларнинг иқтисодий ўсиш сифатига таъсирини тадқиқ этган ғарб иқтисодчи олимлар қаторига: Й.Шумпетер, Дж.Кейнс, Р.К.Харрод, К.Макконел, С.Брю, Р.Агион, Д.Асемоглу, С.Джонсон, Дж.Робинсон, Э.Хансен, Г.Менш, К. Н. Оппенландер, Н. Г Мэнкью, Д.Гэлбрейт, Д. Кларк, С.Дж Уинтер П.Ф.Друкер, Ван Лу³(1977), Е.Боренштейн, Х.Дегрегорио ва бошқаларни киритиш мумкин.

Эркин иқтисодий зоналарнинг ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантиришга таъсири, уни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг тамойиллари ва унинг айрим методологик жиҳатлари россиялик олимлар Р.А.Нуриев, Н.И.Иванова, В.Л.Тамбовцев, И.А. Погосов, Т.Н.Полякова, Ю.В.Шараев, Н.Д.Кондратьев, Ю.В.Яковец, Л.И.Абалкин, Е.Ф.Борисов, Е.И.Лавров, С.А.Смоляк, Т.Г.Касьяненко, О. Агафонова, М. Борисов, М. Буянова, В. Глотов, Е. Елисеев, О. Иншаков, А. Калинина, П. Каменщиков, М. Мизинцева, И. Митрофанова, В. Мосейко, Е. Петрова, А. Тутнов, С. Цветкова, Н. Яшин. М.С.Очковская ва бошқалар томонидан тадқиқ қилинган.

³Van Loo, F.(1977). 'The Effect of Foreign Direct Investment on Investment in Canada'. Review of Economics and Statistics,59 (4): 474-81.

Мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан А.В.Ваҳабов, Х.П.Абулқосимов, Т.Т.Жўраев, Ж.А.Муинов, С.В.Чепель, Н.Ҳ.Хайдаров, Ш.Г.Юлдашев, Н.А.Хошимова, У.А.Мадрахимов ва Б.Б.Валиев, М.Каримовларнинг⁴ илмий изланишларида инвестицион муҳит ва инвестицион салоҳиятни ривожлантиришнинг илмий-методологик асосларини такомиллаштириш, иқтисодиётни модернизациялаш шароитида миллий иқтисодиётда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда инвестициялардан ҳамда хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг муҳим воситаларидан бири бўлган эркин иқтисодий ҳудудлардан самарали фойдаланиш масалалари бўйича атрофлича тадқиқотлар олиб боришган. Шу билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва саноат вазирлиги қошидаги Макроиқтисодий тадқиқотлар ва прогнозлаштириш институти ва БМТнинг Тараққиёт дастури мутахассислари ҳамкорлигида Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш ва унинг истиқболлари йўналишида бир қатор илмий изланишлар олиб борилган⁵.

Эркин иқтисодий зоналар бугунги кунгача икки жиҳатдан иқтисодий-географик ва иқтисодий-ҳуқуқий жиҳатдан ўрганилган бўлсада, эркин иқтисодий зоналар ёки алоҳида иқтисодий ҳудудларнинг ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожланишига таъсири атрофлича тадқиқ қилинмаганлиги мазкур ишнинг долзарблигини кўрсатади.

Ишнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

⁴ Ваҳабов А.В., Разыкова Г.Х., Хажибокиев Ш.Х. Иностранные инвестиции и модернизация национальной экономики/Под ред. д.е.н., проф. А.В. Ваҳабов – Т.: Молия, 2011.- 300 с. Абулқосимов Х. П, Расулов Т.С. Особенности научно-технической и инновационной политики стран СНГ, Ближнего и среднего Востока -Т.: «ТашГИВ», 2017.- 380 с., Юлдашев Г.Ш, Иностранные инвестиции как фактор экономического роста и либерализации национального воспроизводства Республики Узбекистан. Автореферат диссертации на соискание учёной степени доктора экономических наук., -Ташкент 2001.; Хошимова Н.А. «Ўзбекистон Республикасида инвестицион салоҳият ривожланишининг илмий-методологик асосларини такомиллаштириш» иқтисод фанлари доктори (Dsc) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати».-Тошкент. 2017.; Мадрахимов У.А. «Ўзбекистонда барқарор иқтисодий ўсиш сифатини ошириш йўллари» иқтисод фанлари доктори (Dsc) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати».-Тошкент. 2017. - 64 б.; Б.Б.Валиев “Миллий иқтисодиётнинг барқарор ривожланишини таъминлашда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш” Иқтисод фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: 2017. 47 б., Каримов М.М., Ильина Д.Н., Акрамов А.У. Состояние и перспективы развития свободных экономических зон в Республике Узбекистан // Брошюра ПРООН, г.Ташкент, 2015. – С. 61.

⁵ «Состояние и перспективы развития свободных экономических зон в Республике Узбекистане» аналитический доклад. ИПМИ и ПРООН.Ташкент-2015.

- алоҳида иқтисодий ҳудудлар иқтисодий жиҳатдан таснифланди, уларнинг фаолият кўрсатиш мезонлари аниқлаштирилди;
- эркин иқтисодий ҳудудларнинг ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсири иқтисодий жиҳатдан асослаб берилди;
- эркин иқтисодий зоналарнинг самарадорлигини ошириш борасида ҳудудий иқтисодий-ижтимоий сиёсатни амалга оширишнинг устувор йўналишлари белгилаб берилди.

Тадқиқот натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти. Олинган илмий ва амалий хулосалардан эркин иқтисодий зоналар фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш йўналишларини асослаш, эркин иқтисодий зоналарнинг институционал асосларини такомиллаштиришда ва шунингдек ҳудудий инвестицион дастурларни шакллантиришда услубий асос сифатида фойдаланиш мумкин. Тадқиқот натижаларидан олий ўқув юртларида “Минтақавий иқтисодиёт”, “Хорижий инвестициялар” каби фанларни ўқитишда амалий материаллар сифатида фойдаланиш тавсия этилади. Тадқиқот ишини бажаришда олинган хулосалар ва ишлаб чиқилган тавсиялар ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш концепциялари ва дастурларини ишлаб чиқишда қўл келади.

Битирув малакавий ишининг тузилиши ва ҳажми. БМИ таркиби кириш, иккита боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат.

I БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАР, УЛАРНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Ўзбекистонда инвестицион жараёнларнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари ва уларнинг ривожланиш тенденциялари таҳлили

Глобаллашув шароитида дунё бозорларида рақобатнинг шиддатли тус олиши, биринчи навбатда тўғридан-тўғри хорижий сармоялар кўринишида жалб этилувчи хорижий капитал учун рақобат курашида республикада мавжуд имкониятлар ва авфзалликлардан унумли фойдаланишга ҳаракат қилинмоқда. Мамлакатимизда сўнгги йилларда қулай инвестициявий ва ишбилармонлик муҳитини шакллантириш, хорижий инвестицияларга кенг йўл очиш, қонунчилик барқарорлигини таъминлаш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, инвестицион муҳитни тубдан яхшилаш борасида амалга оширилаётган тизимли ишлар иқтисодиётимизга йўналтирилган инвестициялар ҳажмининг ошишига муҳим асос бўлмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев қайд қилиб ўтганларидек: “Хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш учун мамлакатимизнинг инвестиция салоҳиятини тўла намоён этиш чораларини кўришимиз керак. Биз иқтисодиётимизга сармоя киритишга интиладиган инвесторлар учун ҳудудлар ва тармоқлар бўйича инвестиция лойиҳаларини пухта шакллантира олсак, бу масалада ижобий натижага эришиш мумкин”⁶.

Бугунги кунда дунё мамлакатлари ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ўзининг маъно-мазмуни жиҳатидан олдинги босқичлардан кескин фарқ қилади. Бунда энг муҳим жиҳат – миллий иқтисодиётларнинг тобора интеграциялашуви ва глобаллашувининг кучайиб бориши натижасида халқаро майдонда рақобатнинг кескинлашуви ва ҳар бир мамлакатнинг халқаро меҳнат тақсимотида ўз мавқеини мустаҳкамлаш учун курашининг

⁶ Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси – Тошкент. // Халқ сўзи, 2018 йил 29 декабрь.

кучайишига олиб келмоқда. Бу курашда миллий иқтисодиётга кўпроқ миқдорда хорижий инвестицияларни жалб этиб иқтисодиётда модернизация ишларини ташкил этган мамлакатлар иқтисодиётда юқори ривожланиш даражаларига эришиб жаҳон рақобатида устунлик қилмоқда. Бу даврда Ўзбекистон Республикаси жаҳон инвестиция бозоридан кўпроқ миқдорда хорижий инвестицияларни миллий иқтисодиётга жалб этиши учун халқаро молия институтларига аъзо бўлиб, инвестицион фаолият муносабатларини жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари тажрибаларидан фойдаланиб такомиллаштириб халқаро нормаларга мувофиқлаштириши лозим. Бундан хорижий инвесторлар Ўзбекистон иқтисодиётига катта миқдорда хорижий инвестицияларни киритишга манфатдорлиги ошади ва уларга қулай инвестицион муҳит яратади.

Хорижлик олимлар Ван Лу⁷(1977), Е.Боренштейн, Х.Дегрегорио каби олимлар фикрича, хорижий инвестициялар технология ва инсон капиталини ривожлантириш орқали иқтисодий ўсишни рағбатлантиради. Х.Сан⁸ (1992) ва Ж.Шан (2002) тадқиқотларига кўра эса, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар (ТТХИ) реципиент мамлакат иқтисодиёти экспортини оширишда муҳим аҳамият касб этишини таъкидлаб ўтишади.

Иқтисодчи олимлардан А.Ваҳабов, Ш.Хожибақиев, Н.Мўминовлар инвестиция муҳити тўғрисида қуйидагиларни таъкидлаб ўтади: “Инвестиция муҳити - бу хорижий капитал қўйилмаларининг қалтислик даражасини ва улардан мамлакатда самарали фойдаланиш имкониятларини олдиндан белгилайдиган иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий омиллар йиғиндисидир. Инвестиция муҳити мажмуали, кўпқиррали тушунча бўлиб, миллий қонунчилик, иқтисодий шарт-шароитлар (инқироз, ўсиш, стагнация), божхона режими, валюта сиёсати, иқтисодий ўсиш суръатлари, инфляция

⁷Van Loo, F.(1977). ‘The Effect of Foreign Direct Investment on Investment in Canada’. Review of Economics and Statistics,59 (4): 474-81.

⁸Sun. H.(1998). ‘Macroeconomic Impact of Direct Foreign Investment in China: 1979-96’.The World Economy, 21 (5):675-94.

суръатлари, валюта курсининг барқарорлиги, ташқи қарздорлик даражаси каби кўрсаткичларга эга”⁹.

“Инвестиция муҳити” ва “инвестиция иқлими” синоним тушунчалар сифатида ишлатилади. Бу хусусиятда иқтисодчи олимлардан Д.Ғозибеков ва Т.Қоралиевлар томонидан қуйидаги фикрлар билдирилган: “Инвестиция иқлими жуда кенг маънода ишлатиладиган тушунча бўлиб, инвестор томонидан ҳисобга олиннадиган барча муаммо ва масалаларни мужассамлаштиради. Инвестор томонидан маълум бир мамлакатга капитал ажратишнинг қулай ва ноқулай томонлари белгиланади, шу билан бир қаторда, ўз капиталини киритмоқчи бўлган мамлакат мафкураси, сиёсати, иқтисодиёти ва маданиятига катта аҳамият берилади”¹⁰.

Инвестиция муҳити инвестиция ресурсларини жойлаштириш учун умумий мезон бўлиб, биринчи навбатда, капитал маблағларнинг даромадлилигини таъминлаб беради. “Инвестиция муҳити деганда мамлакат иқтисодиёти ва унинг маълум бир ҳудудига киритиладиган инвестицияларнинг самарадорлигини ва хавфсизлигини таъминлашга қаратилган иқтисодий, ижтимоий, ташкилий, ҳуқуқий, сиёсий, экологик, маданий ва бошқа шарт-шароитлар мажмуаси тушунилади”¹¹. У муайян ҳудудга инвестициялар киритишнинг мақсадга мувофиқлиги ва жозибадорлигини белгилайдиган шарт-шароитларнинг мавжуд ижобий ва салбий томонларини аниқлатади.

Инвестициявий жозибадорлик мамлакат, тармоқ ёки алоҳида олинган корхона инвестицияларининг даромадлилик, ривожланиш истиқболлари ва инвестиция хатари даражаси нуқтаи даражасини аниқлаш мумкин. Ҳар қандай давлатга инвестицияларнинг кириб келиши ва ривожланиши мазкур мамлакатдаги инвестиция муҳитига таъсир этувчи омилларга бевосита

⁹ Ваҳабов А.В., Хожибақиев Ш.Х., Мўминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма.-Т.: “Молия”, 2010.-Б.153.

¹⁰ Ғозибеков Д.Ғ., Қоралиев Т.М. Инвестиция фаолиятини ташкил этиш ва давлат томонидан тартибга солиш. – Т.: ТМИ, 1993.- Б.46

¹¹ Маматов Б., Якубова С. Қулай инвестиция муҳити иқтисодиёт тараққиётининг гаровидир. – Т.: Журнал. Бозор, пул ва кредит. 2015. №8. -Б. 46.

боғлиқ бўлади. Инвестиция муҳитига таъсир этувчи омиллар асосан 4 та гуруҳга бўлиниб, улар ҳуқуқий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий омилларни ташкил этади. Хар бир мамлакатда инвестиция муҳити, биринчи навбатда, унинг сиёсий барқарорлигида намоён бўлади. Худди ана шу омил хорижлик инвесторларга узоқ муддатли шартномалар асосида бошқа мамлакатга ўз ресурсларини киритиш имконини беради. Бундай муҳит узоқ муддатли инвестиция режаларини амалга оширишда жуда муҳимдир¹².

Демак инвестиция муҳити инвестиция муносабатларини амалга ошириш мумкин бўлган имкониятлар ва қулайликлар мажмуасини ўзида акс эттирадиган воқелиқдир. Инвестиция муҳитини яхшилашдан мақсад инвестиция салоҳиятини ошириш учун зарур ва мақбул шарт-шароитларни яратиш, инвестиция фаолиятини жадаллаштириш ва пировардида, иқтисодий юксалтириш, ижтимоий муаммоларни ҳал этиш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш имкониятларини яратишдан иборатдир.

Мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, бугунги кунда жаҳон бозори конъюнктураси кескин ўзгариб, глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун мутлақо янги ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқаришни тақозо этмоқда.

“Ҳаракатлар стратегияси” миллий қонунчилик тараққиётида инвестицион муҳит жозибadorлигини ошириш унда бизнесни юритиш учун асосий шарт-шароитларни шакллантириш масалаларига катта аҳамият берилиши билан тавсифланувчи, янги босқични бошлаб берди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йилнинг 5 октябрида ПФ-4848 сонли “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатдан яхшилашга доир қўшимча чора – тадбирлар тўғрисидаги” Фармони¹³ ва Ўзбекистон Республикаси

¹² Ўша манба. -Б. 45.

¹³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йилнинг 5 октябрида ПФ-4848 сонли “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар

Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947 сонли Фармони¹⁴, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 августдаги “Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-5495-сон Фармони¹⁵, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 январдаги “Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва иқтисодий сиёсат самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5614 сон Фармони¹⁶. Фармон қодаларини амалда рўёбга чиқариш мақсадида тадбиркорлик фаолиятини жадал ривожлантириш, хусусий мулкчиликни ҳар томонлама ҳимоя қилиш ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатдан яхшилаш борасида бешта энг устувор соҳа бўйича 42 та аниқ чора-тадбир амалга оширилишини назарда тутувчи Комплекс чора-тадбирлар дастури тасдиқланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 январдаги “Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва иқтисодий сиёсат самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5614 сон Фармонига кўра яқин истиқболда қулай инвестиция муҳитини шакллантириш чора-тадбирлар этиб қуйидагилар белгиланди:

- инвестиция муҳитини яхшилаш бўйича "Йўл харитаси"ни ишлаб чиқиш;
- жаҳоннинг илғор амалиётини инобатга олган ҳолда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар стратегияси ва Инвестиция кодексини қабул қилиш;
- хорижий инвестицияларни, авваламбор, тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб қилишга тўсқинлик қилувчи тизимли масалаларни аниқлаш бўйича чоралар кўриш;

томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатдан яхшилашга доир қўшимча чора – тадбирлар тўғрисидаги” Фармони

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947 сонли Фармони

¹⁵ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 02.08.2018 йил., 06/18/5495/1611-сон.

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 январдаги “Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва иқтисодий сиёсат самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5614 сон Фармони

- хорижий инвесторлар билан ишлашнинг институционал базасини янада такомиллаштириш;
- махсус иқтисодий зоналар фаолияти самарадорлигини ошириш¹⁷.

Бироқ бугунги кунда мамлакатимизга хорижий инвестицияларни жалб қилишда миллий иқтисодиётда бозор инфратузилмасининг етарли даражада ривожланмаганлиги (банклар, инвестиция (венчур) фондлари, суғурта ва лизинг компаниялари фаолиятини рағбатлантириш) ва инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда уларнинг иштирокини самарали йўлга қўйиш ҳамда тадбиркорларда инвестиция лойиҳалари билан ишлаш тажрибаси ва ҳуқуқий билимлари етарли эмаслиги билан боғлиқ бир қатор муаммолар мавжуд.

Ўзбекистон Республикасида инвестиция жозибадорлигини оширишда “Ҳаракатлар стратегияси”нинг халқаро иқтисодий ҳамкорликни янада ривожлантириш, жумладан, етакчи халқаро ва хорижий молиявий институтлар билан алоқаларни кенгайтириш, пухта ўйланган ташқи қарзлар сиёсатини амалга оширишни давом эттириш, жалб қилинган хорижий инвестиция ва кредитлардан самарали фойдаланиш бўйича белгилаб олинган вазифалардан келиб чиқиб “Ўзбекистоннинг инвестицион портали”¹⁸ ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини янада яхшилаш мақсадида потенциал инвесторлар учун портал саккиз тилда берилган бўлиб, унда инвесторлар мамлакатимизнинг ва унинг минтақаларининг инвестицион салоҳияти, хом-ашё ресурслари, экспорт ва импорт имониятлари, инфратузилмаси, хом-ашё нархлари, коммунал хизматлар, демографик кўрсаткичлар ва инвестицион қарорлар қабул қилиш учун керакли қўшимча маълумотларни олиши мумкин. Ўзбекистоннинг инвестицион порталида республикамизда фаолият олиб бораётган эркин иқтисодий зоналар, кичик

¹⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 январдаги “Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва иқтисодий сиёсат самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5614 сон Фармони

¹⁸ http://lex.uz/law_collection/3232.

саноат зоналари тўғрисида ва уларнинг жойлашувини кўрсатувчи интерактив карта ишлаб чиқилган. Инвесторларнинг ишончини ошириш ва инвестицион муҳитни яхшилаш мақсадида хорижий инвестицияли корхоналардаги мавжуд муаммолар юзасидан онлайн режимида хабарнома жўнатиш учун анкета жойлаштирилган. Хорижий инвесторлар билан ҳамкорлик ўрнатмоқчи бўлган республикаимиз корхоналари раҳбарлари учун алоҳида бўлимлар очилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 28 январдаги “Инвестиция ва ташқи савдо соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”¹⁹ги ПФ-5643-сон фармонида асосан Ташқи савдо вазирлиги ва Инвестициялар бўйича давлат қўмитаси негизида “Инвестициялар ва Ташқи Савдо вазирлиги” ташкил этилди. Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини яхшилаш бўйича қонунчилик тизими такомиллаштирилиб борилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестицион фаолият тўғрисида”ги қонун ҳужжатларига Қонунчилик палатаси томонидан 2018 йил 26 июнда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг қонуни қатор ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Бу янги таҳрирдаги қонун Ўзбекистонда инвестицияларни иқтисодиётнинг реал секторига жалб қилиш, лойиҳаларни шакллантиришнинг бутунлай янги механизми бўлиб ҳисобланади. Қонунга кўра давлат инвестиция дасурлари Ўзбекистон Республикасининг ривожланиш давлат дастурлари деб юритила бошланди. Ўзбекистон Республикасининг ривожланиш давлат дастурлари — бу узоқ муддатли истиқбол учун тасдиқланадиган, тармоқ, ҳудудий ва мақсадли ривожланиш концепциялари асосида шакллантирилган ҳамда мамлакат иқтисодиётини барқарор ва изчил ривожлантиришга эришишга, мавжуд табиий, минерал-хом ашё, молиявий, моддий, меҳнат ресурсларидан ва бошқа ресурслардан оқилона фойдаланиш йўли билан мамлакат иқтисодиётининг айрим тармоқлари ҳамда минтақаларини тузилмавий жиҳатдан ўзгартириш бўйича

¹⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 28 январдаги “Инвестиция ва ташқи савдо соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”¹⁹ги ПФ-5643-сон фармони.

асосий устуворликлар ва вазифаларни амалга оширишга қаратилган, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тасдиқланадиган ўзаро узвий боғлиқ бўлган чоралар мажмуидир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 августдаги “Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чоратadbирлари тўғрисида” ПФ-5495-сон Фармониға мувофиқ республикамизда чет эл инвесторларига қуйидаги имтиёзлар яратилди²⁰:

- чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар устав фондидаги хорижий инвестициялар улушининг энг кам миқдорини 30 фоиздан 15 фоизгача камайтириш;

- чет эл инвестициялари иштирокидаги корхонанинг иштирокчиси сифатида хорижий юридик шахс қатнашиши шартлиги тўғрисидаги талабни бекор қилиш;

- чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар устав фондининг энг кам миқдорини 600 миллион сўмдан 400 миллион сўмгача камайтириш;

- чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни давлат рўйхатидан ўтказиш учун давлат божи миқдорини уч бараварга камайтириш;

- акциядорлик жамиятлари устав фондининг энг кам миқдорини 400 миллион сўм миқдорида белгилаш маъқулланди.

Инвестиция киритиш вақтида Ўзбекистон Республикасида ўрнатилган энг кам ойлик иш ҳақининг 8 500 бараваридан кам бўлмаган миқдорда хўжалик жамиятларининг акциялари ва улушларини сотиб олиш, шунингдек, хорижий корхона ташкил этиш шаклида Ўзбекистон Республикасига инвестиция киритган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга кўп марталик уч йиллик виза олиш ва унинг амал қилиш муддатини Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан чиқиш заруратисиз чекланмаган миқдорда узайтириш ҳуқуқи берилди²¹.

²⁰ <http://lex.uz/docs/3845273>

²¹ <http://invest.gov.uz/uz/investor/sez-i-mpz/>

2018 йилда Жаҳон банки томонидан эълон қилинган “Бизнес юритиш” рейтингига кўра Ўзбекистон 189 та мамлакат орасида 76-ўринни эгаллади²². Шу ўринда келтириб ўтиш лозимки, Жаҳон банкининг маърузасида қайд этилишича “янги бизнесни қўллаб-қувватлаш” меъзони бўйича Ўзбекистон жаҳонда айна пайтда 42-ўринни, тузилган шартномалар ижросини таъминлаш бўйича 32-ўринни, иқтисодий ночор корхоналарга нисбатан қўлланиладиган банкротлик тизимининг самарадорлиги бўйича 75-ўринни эгаллаган. Ўзбекистон кейинги йилларда тадбиркорлик фаолияти учун ишбилармонлик муҳитини яхшилаш соҳасида энг яхши натижаларга эришган дунёдаги ўнта давлат қаторидан ўрин олган.²³

Жаҳон банки ва Халқаро молиявий корпорациянинг “Бизнесни юритиш” йиллик ҳисоботида Ўзбекистонни рейтингини ошириш бўйича йўл харитаси ишлаб чиқилиб, унга кўра 2020 йилда 66-ўрин, 2021 йилда 33-ўрин, 2022 йилда 20-ўринга кўтариш учун чора-тадбирлар белгилаб қўйилган²⁴. Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 25 февралдаги “Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинглар ва индекслардаги ўрнини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”даги ПҚ-4210-сонли қарори билан мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларни баҳолашнинг яхлит ва мустақил тизимини шакллантириш, шунингдек, республиканинг халқаро рейтинглардаги ўрнини яхшилашни таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги ва Адлия вазирлигининг Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинглардаги ўрнини мониторинг қилиш ва баҳолаш миллий тизими жорий этилди.

Экспертларнинг қайд этишларича, мазкур меъерий ҳужжатларнинг қабул қилиниши билан мамлакатда инвестицион фаолиятни амалга ошириш учун ҳуқуқий муҳит сезиларли даражада яхшиланди, бу эса мамлакатда

²² [//www.worldbank.org/](http://www.worldbank.org/)

²³ <http://invest.gov.uz/uz/investor/sez-i-mpz/>

²⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 январдаги “Жаҳон банки ва халқаро молия корпорациясининг “Бизнес юритиш” йиллик ҳисоботида Ўзбекистон Республикасининг рейтингини янгилашга доир чора-тадбирлар тўғрисидаги ПҚ-4160-сонли қарори.

таркиб топган инвестицион иқлим ва миллий иқтисодиётга кириб келаётган хорижий инвестициялар оқимига ўз ижобий таъсирини кўрсатди.

Ўзбекистон Республикасининг 2019 йилги Инвестиция дастурига мувофиқ, жами 3 минг 200дан зиёд инвестиция лойиҳаси доирасида қарийб 14 миллиард доллар миқдоридаги капитал қўйилмаларни ўзлаштирилди. Шундан 4 миллиард доллардан ортиқ тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни ташкил этади. Президентимиз томонидан инвестицияларнинг ўз вақтида ўзлаштирилишини таъминлаш учун янги назорат тизимини жорий этишни таклиф қилди. Унга кўра, 2019 йилда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар иштирокидаги барча лойиҳалар тўртта рўйхатга бўлиниб, алоҳида ва изчил назорат қилиб борилди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, бугунги кунда республикамизга хорижий инвестицияларни жалб этиш билан бирга миллий иқтисодиётда қуйидаги вазифаларни ҳам ҳал этиш жуда долзарбдир:

- хом-ашё ресурсларини қайта ишлаб, юқори қўшилган қийматга эга маҳсулотларни ишлаб чиқаришга устуворлик бериш;
- халқаро сифат, сертификациялаш стандартларини тадбиқ этиш йўли билан ташқи ва ички бозорларда республикамизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини ошириш;
- ишбилармон ҳамкорликни халқаро стандартларини ўзлаштириш йўли билан хўжалик юритиш ва бошқаришнинг замонавий усулларини тадбиқ этиш;
- хорижий компаниялар билан кооперация алоқаларини ривожлантириш йўли билан, хусусан уларнинг ишлаб чиқариш занжирига кириш орқали маҳаллий иқтисодиётни жаҳон бозорига интеграциялаш.

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида қулай инвестицион ва ишбилармонлик муҳитни шакллантириш, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш, давлат, корхоналар ва аҳоли томонидан жамғаришни рағбатлантирадиган механизм ва инструментларни

такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари сифатида қуйидагилар аниқланди:

- Инвестицион ресурсларни тақсимлаш соҳасида чеклашлар ва иқтисодийнинг устувор йўналишларини ривожлантиришда инвестицияларни рағбатлантириш, хусусий мулкни дахлсизлиги кафолатларини мустаҳкамлашда давлатнинг ролини ошириш орқали мувофиқлаштириш;

- Инвестицияларни жалб этиш ва бизнесни юритиш шарт-шароитларини (қулай инвестицион ва ишбилармонлик мухитини, кредит ресурсларга эришиш имкониятларини, кредитлаш ва халқаро савдо соҳаларидаги расмиятчиликларни соддалаштириш ва такомиллаштириш орқали) таъминлаш;

- Ҳудудий сиёсатда ҳудудларга инвестицияларни жалб этиш ва уларни ўзлаштиришда солиқ преференцияларини, ҳудудда қолаётган солиқ тушумлари улушини ўсишида кенг имтиёзлар бериш бўйича норматив базани такомиллаштириш билан бир вақтда маҳаллий ҳокимият органлари томонидан қабул қилаётган қарорлар бўйича маъсулиятларини ошириш;

- Бизнесни юритиш ва инвестициялар жалб этиш шарт-шароитларни яхшилаш йўналишида солиқ маъмурчилиги, антимонопол сиёсат, валюта ва кредит бозорлари, рақобатни ривожлантириш ва ташқи иқтисодий фаолиятни интеграциялаш соҳаларида самарали маъмурий ислохотларни ўтказиш.

- Хорижий инвестицияли корхоналар томонидан эркин иқтисодий зоналарга, устувор соҳалар ва ҳудудларга инвестиция қилганда қўшимча имтиёз ва преференциялар бериш орқали тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишда қулай инвестицион мухитни шакллантириш. Қўшма корхоналар раҳбарларига ва уларнинг инженер-техник ходимларига визалар олиш амалиётини соддалаштириш ва уларни ишлаб чиқариш инфратузилма корхоналари хизматларидан фойдаланишда қулайликларни таъминлаш;

- Инвестицияга оид миллий қонунчиликни халқаро ва минтақавий стандартларга уйғунлаштириш, Ўзбекистоннинг Бутунжаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиши билан боғлиқ ташкилий-ҳуқуқий чораларнинг кўрилаётганлиги, халқаро тажрибада инвестиция фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш бўйича турли моделли ҳуқуқий тартибга солиш усулларида фойдаланиш, рақамли инвестицияни жалб этишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини яратилиши билан боғлиқ вазифаларни ҳал қилиш, ўз навбатида, инвестиция ва инвестицион фаолиятга оид қонунчиликни унификациялаш;

- Хорижий инвестицияли корхоналар учун макроиқтисодий, қонунчилик ва маъмурий шарт-шароитларни ва имкониятларни ҳисобга олган ҳолда барқарор солиқ қонунчилиги тизимини жорий этиш ҳамда Ўзбекистон иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб этиш дастурини ишлаб чиқиш ва унда янги эркин иқтисодий зоналар фаолиятини ташкил этишда халқаро ва миллий нормаларни ҳисобга олиш;

- Истиқболли илмий ишланмаларни тажрибадан ўтказиш, жорий этиш ва саноат миқёсида ўзлаштириш учун уларни молиялаштиришнинг самарали механизминини яратиш, биринчи навбатда инновацион лойиҳаларни ишлаб чиқаётган ва уни жорий этаётган юқори технологик тармоқларга ва корхоналарга қўшимча рағбат ва имтиёзларни бериш. Шу муносабат билан “Илмий ва инновацион фаолият тўғрисида” қонунни қабул қилиш мақсадга мувофиқ. Фан сиғимкорлиги юқори бўлган саноат тармоқларига, инновацион корхоналарга турли молиявий қўллаб қувватлаш тизимларини жорий этиш орқали, хорижий инвестицияларни жорий этишнинг самарали механизмларини ишлаб чиқиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарорларини ишлаб чиқиш лозим.

- Хўжалик субъектларига ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан янгилашни молиялаштириш учун керакли бўлган молиявий ресурсларни муомала жараёнига қимматли қоғозларни чиқариб уни фонд биржаларига жойлаштириш орқали олишни рағбатлантириш керак.

Бунинг учун корпоратив қимматли қоғозларни ишлаб чиқиб, уларни муомала жараёнига киритиш учун мавжуд қонунчилик, ҳуқуқий-норматив ҳужжатларга ўзгартиришлар киритиш, мавжуд корпоратив бошқарув тизимини такомиллаштириш бўйича меъёрлар ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ;

- Технологик йўналишдаги маҳсулотларни мажбурий сертификациялаш тартиби ва талабларини қайта кўриб чиқиш лозим. Халқаро миқёсдаги таниқли компаниялар ва хорижий мамлакатларнинг технологик йўналишдаги маҳсулотларининг сертификатларини тан олиш процедурасини соддалаштириш ва технологик йўналишдаги маҳсулотларни сертификациялаш тизимини такомиллаштириш тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамасининг қарорларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ;

- Ўзбекистоннинг инвестицион салоҳиятини ошириш ва унда амортизация сиёсатини такомиллаштириш, солиқ юкини камайтириш, фонд бозорлари ўрнини кескин ошириш, аҳоли ва тадбиркорлар маблағларини инвестицияга йўналтириш ишларини жонлантириш, хусусий хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш учун қулай инвестицион ва ишбилармонлик муҳитини шакллантириш тадбирлари самарали амалга ошириш истиқболда қисқа бозор даврларида хорижий инвестицияларни жалб этишда унинг ҳажмини йилига камида 1,2-1,3 мартага оширишга олиб келади.

1.2. Эркин иқтисодий зона: мазмун-моҳияти, ташкил қилиниш сабаблари ва асосий шакллари

Мамлакатимизнинг комплекс ривожланишини таъминлаш ва инвестицион муҳит жозибадорлигини ошириш бўйича, энг аввало, мамлакат ва унинг ҳудудлари салоҳиятини ўрганиш, уларни баҳолаш, таъсир кўрсатадиган омилларни таснифлаш, ўзаро боғлиқлик касб этган жиҳатларни чуқур таҳлили қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Бунинг учун эса, ривожланган мамлакатларда қўлланган ва юқори натижалар келтирган тажрибаларни таҳлил этиш, муваффақиятга олиб келган усул ва услублар, омилларни Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари миқёсида татбиқ этиш муҳимдир.

Жаҳонда хорижий капитални жалб этиш бўйича мамлакатлараро кескин кураш кетмоқда. Хорижий инвестициялар ҳажми, сифати ва қулай шартлардан фойдаланиш борасида ривожланган мамлакатларда йилдан-йилга инвестицион муҳит жозибадорлигини таъминлашга хизмат қиладиган инновацион инструментларнинг турли кўринишлари яратиб келинмоқда.

Бугунги кунда эркин иқтисодий зоналар ёки ҳудудлар жаҳон иқтисодий амалиётида мустаҳкам ўрнашиб, халқаро иқтисодий муносабатларнинг ажралмас қисми ҳисобланади.

Эркин иқтисодий зоналарнинг ташкил этилиши ва уларни фаолияти, алоҳида аҳамиятга эга эканлигини таъкидлашимиз лозим.

Эркин иқтисодий зоналарни ташкил қилишнинг жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, бундай зонани ташкил қилган мамлакат учун мазкур ҳудудлар юқори иқтисодий самара бериб, минтақанинг кўплаб ижтимоий-иқтисодий муаммоларини ҳал этишда муҳим дастак ҳисобланади.

Жаҳон иқтисодий муносабатлар тизимида эркин иқтисодий ҳудудлар асосан халқаро савдони жадаллаштириш, инвестицияларни жалб қилиш, технологиялар алмашинуви, ахборот алмашиш ва интеграциялашган иқтисодий жараёнларни чуқурлаштириш туфайли жадал иқтисодий ўсиш омили сифатида намоён бўлади.

Эркин иқтисодий зоналар – минтақани жадал ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун мамлакат ва чет эл капиталини, истиқболли технология ва бошқарув тажрибасини жалб этиш мақсадида тузиладиган, аниқ белгиланган маъмурий чегаралари ва алоҳида ҳуқуқий тартиботи бўлган махсус ажратилган ҳудуд^{25, 26}.

²⁵ манба: <https://sez.gov.uz/uz/page/info>

²⁶ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 5-6-сон, 58-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 49-50-сон, 365-модда; 2006 й., 41-

Эркин иқтисодий зоналар ривожланиш тарихи узок ўтмишга тақалиб, улар XIX аср бошларида Ғарбий Европа, Буюк Британия, Германия эркин савдо портлари, очик шаҳарлар, божсиз зоналар шаклида бўлиб, у ерда яратилган маълум имтиёзлар асосида савдо иқтисодий алоқаларни ривожлантиришга ижобий таъсир этган. XX – XXI асрлар бўсағасида “Эркин (махсус) иқтисодий зоналар (худудлар)” (ЭИХ) жаҳон хўжалиги ривожланишининг асосий кўринишларидан бирига айланиб, дунёнинг кўплаб давлатларида ташкил топди²⁷.

Ўтган асримизнинг 90-йилларининг ўрталарида дунё мамлакатларида турли хилдаги 4 мингдан ортиқ ЭИХ фаолият кўрсата бошлаган эди. Ғарб мутахассисларининг фикрича, 2004 йилда жаҳон товар айланмасининг 30-35 %и ана шу ЭИХларга тўғри келган. Халқаро корпорациялар ўз фаолиятини янада кенгайтириш мақсадида ЭИХлар учун имтиёзли шароитлар яратиб, фойда олиш мумкин бўлган соҳа сифатида фойдаланишмоқда.

ЭИХлар миллий мамлакатларнинг баъзи бир қисмларида фойдаланилмайдиган имтиёз ва рағбатларнинг ўзига хос тизимларини кўллайдиган иқтисодий худуднинг бир қисмидир, яъни ЭИХ географик жиҳатдан у ёки бу даражада ривож топган алоҳида бир худуддир.

Ривожланган давлатлар учун ЭИХлар ушбу худудда фаолият кўрсатувчиларнинг ҳаётий турмуш даражасини ва ишлаб чиқариш салоҳиятини кўрсатувчи “махсус” худуд ҳисобланади. Шунинг учун ҳам бу худудлар “махсус иқтисодий худудлар” дейилади.

Маълумки, ЭИХларни очик иқтисодиёт тамойилларини амалга оширишдаги аҳамияти каттадир. Уларнинг фаолият кўрсатиши ташқи иқтисодий фаолиятни фаоллаштириш ва эркинлаштириш билан боғлиқдир. У ёки бу давлатлар иқтисодиёти ташқи дунёга очиклигида ЭИХларнинг

сон, 405-модда; 2009 й., 39-сон, 424-модда; 2015 й., 33-сон, 439-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.04.2018 й., 03/18/476/1087-сон, Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелдаги “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонуни, манба: <http://lex.uz/acts/2046>.

²⁷ Назарова Г.Ғ., Халилов Х., Ханова И.М., Хакимов Н.З., Бобожонов Б.Р. Жаҳон иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2006. – 25-35 б.

аҳамияти катта бўлиб, божхона, солиқ ва инвестиция режимларни ўрнатишда, шунингдек ташқи ва ички инвестициялар фаолияти учун қулайдир. ЭИХлар жаҳон хўжалигида капитал миграция учун ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳон мамлакатлари ичида рўй бераётган иқтисодий жараёнларни фаоллаштиришда (хорижий капитални жалб қилиш, саноат соҳасида ЭИХлар фаолиятини янада кучайтиришда) урта муҳим вазифани кўришимиз мумкин:

- саноат экспортини рағбатлантириш ва шу орқали валюта маблағларини жалб қилиш;
- аҳолининг иш билан бандлик даражасини ошириш;
- миллий хўжаликни ривожлантириш мақсадида ЭИХларнинг янги усулларини амалиётда қўллаш²⁸.

Жаҳон иқтисодиётида ЭИХларнинг ташкил топиш сабаблари ва мақсадлари ҳар бир мамлакатда ўзгача бўлиб, бир-бирига мутлақо ўхшамаслиги мумкин.

Масалан, АҚШ, Буюк Британияда эркин иқтисодий ҳудудлар депрессияга учраган ҳудудларда кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга йўналтирилган минтақавий сиёсатни амалга оширишга қаратилган. Ривожланаётган давлатларда ҳам ЭИХлар ташкил топади. Бу эса қолоқ ривожланмаган ҳудудларни жадал тарзда ривожланаётган ҳудудларга айлантириш имкониятини беради (саноати ривожланган давлатлардан фарқли равишда ушбу мамлакатларда кўпроқ хорижий капитал жалб қилинади).

Жаҳон иқтисодиётида ЭИХларнинг ташкилий, ҳуқуқий тизими турли-тумандир. Шунинг учун ҳам у ёки бу ЭИХларни аниқ таснифлаш қийин, чунки улар кўплаб ҳудудларнинг хусусиятларига эга.

²⁸ Каримов М.М., Ильина Д.Н., Акрамов А.У. Состояние и перспективы развития свободных экономических зон в Республике Узбекистан // Брошюра ПРООН, г.Ташкент, 2015. – С. 61

Эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил этиш борасидаги ёндашувларни таҳлил қилган ҳолда, тадқиқот ишимиз доирасида эркин иқтисодий зоналарнинг типологиясини ишлаб чиқдик (1-жадвал).

Алоҳида иқтисодий ҳудудларнинг типологик тавсифи (муаллифлик ёндашуви).

АИХ типи	Типологик белгилар						Имтиёзлар тизими
	Мақсад	АИХ объект- лари	Иқтисодиётга интеграциялашув даражаси		АИХларнинг тармоқ белгиси		
			Экстравертив	Интровертив	Ихтисос- лашган	Кўп профилли	
Саноат- ишлаб чиқариш	Экспорт ва маҳаллий бозорлар учун чуқур қайта ишланган саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш	Ер участкалари	Экспортга мўлжалланган чуқур қайта ишланган маҳсулотлар ишлаб чиқаришга инвестициялар	Импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришларга инвестиция киритиш	Маълум бир ишлаб чиқаришга ихтисослаш- ган	Қайта ишловчи ишлаб чиқаришларни нҳ ҳар қандай кўриниши	Солиқ Молиявий Маъмурий Божхона (келишувлар бўйича)
Техникави й-жорий этувчи	Янги техника ва технологияларни ишлаб чиқиш ва маҳаллий ишлаб чиқаришга жорий этиш	Ер участкалари, жамоавий фойдаланиш марказлари, бинолар	“Технологиялар импорти” ҳисобига резидентларни технологик жиҳатдан қуроллантириш учун шарт-шароитлар яратиш	Ҳудуд корхона ва ташкilotларининг илмий ишланмаларини тижоратлаштириш	Технологик жиҳатдан ихтисосла-шув	Устувор технологик йўналишлар келишув асосида аниқланади	Солиқ Молиявий Маъмурий Божхона (келишувлар бўйича)
Туристик- рекреацион	Туризм, санатория- курорт соҳаси ва аралаш тармоқларни ривожлантириш	Ер участкалари	Халқаро туризм марказларини яратиш	Замонавий туристик- рекреацион ёки курортлар мажмуасини шакллантириш	Фақат туристик соҳага ихтисослашув, туристик хизмат турлари бўйича чекловлар йўқ		Солиқ Молиявий Маъмурий
Порт	Транспорт-логистик инфратузилмани ривожлантириш ва экспортчи корхоналар учун кўшимча рағбатлар яратиш	Ер участкалари	Асбоб-ускуна ва бутловчи қисмларни импорт қилиш. Товарларни олиб чиқишда бож тўловларидан озод қилиш	Товарлар экспорти. Товарларни олиб киришда бож тўловлари ва ҚҚСдан озод қилиш	Маълум бир маҳсулотлар- ни ташиш ёки порт хизматлари	Комплекс транспорт- логистика зонаси	Солиқ Молиявий Маъмурий Божхона (келишувлар бўйича)

ЭИХларни ташкил топишида иккита концептуал (худудий ва функционал) ёндашув қўлланилади. Биринчи ёндашувда барча резидент корхоналар хўжалик фаолиятининг имтиёзларидан кенг фойдалансалар, иккинчи ёндашувда эса резидент корхоналар мамлакатнинг қайси туманида жойлашишидан қатъий назар тадбиркорлик фаолиятининг маълум кўринишлари бўйича имтиёзли режимлардан фойдаланиши мумкин холос.

Биринчи ёндашувга мисол қилиб Хитойдаги эркин иқтисодий худудларни, Бразилиядаги “Манаус” худудини, ривожланаётган давлатлардаги экспорт-ишлаб чиқариш худудларини кўрсатиш мумкин.

Иккинчи ёндашувга мисол қилиб, оффшор фирмаларни, “дьюти фри” магазинларини кўрсатиш мумкин.

ЭИХларнинг энг оддий кўринишларидан бири эркин божхона (божсиз) худудлари (ЭБХ) ҳисобланади. Бу худудлар эркин савдо худудлари каби биринчи авлод худудларига киради. Улар XVII-XVIII асрлардан буён мавжуд. Бу худудларга транзит ёки консигнацион омборлар, экспортга мўлжалланган товарларни қадоқлаш ва кам миқдорда қайта ишлаш соҳалари киради. Бундай худудлар кўпинча бонд омборлари ёки эркин божхона худудлари деб ҳам аталади. ЭБХлари товар олиб кириш ва олиб чиқишда бождан озод қилинади.

Эркин савдо худудлари (ЭСХ) ҳам дунёда кенг тарқалган бўлиб, 1934 йилда чиқарилган махсус қонун-қоидалар асосида фаолият кўрсатиб келмоқда. ЭСХлар АҚШда кўпроқ ривож топган. ЭСХларнинг мақсади халқаро савдони рағбатлантириш, савдо операцияларини тезлаштириш, савдо харажатларини камайтиришдан иборатдир. АҚШ қонунчилигининг ташқи иқтисодий фаолиятида ЭСХларга нисбатан имтиёзлар белгиланган. Қонунда ҳар бир расмий портда камида битта эркин ташқи савдо худуди ташкил этилиши белгилаб қўйилган. АҚШ қонунчилигига мувофиқ мамлакат худудидаги эркин савдо худудлари умумий ва махсус (субхудуд) худудларга бўлинади. Умумий худудлар кичик худудда (бир неча кв. км. масофада) жойлашиб ва миллий бож худудидан ташқарида бўлади. Уларда киритилган

товарларни омборларга жойлаштириш ва қайта ишлаш ишлари амалга оширилади (кадоқлаш, сортларга ажратиш ва ҳ.к.).

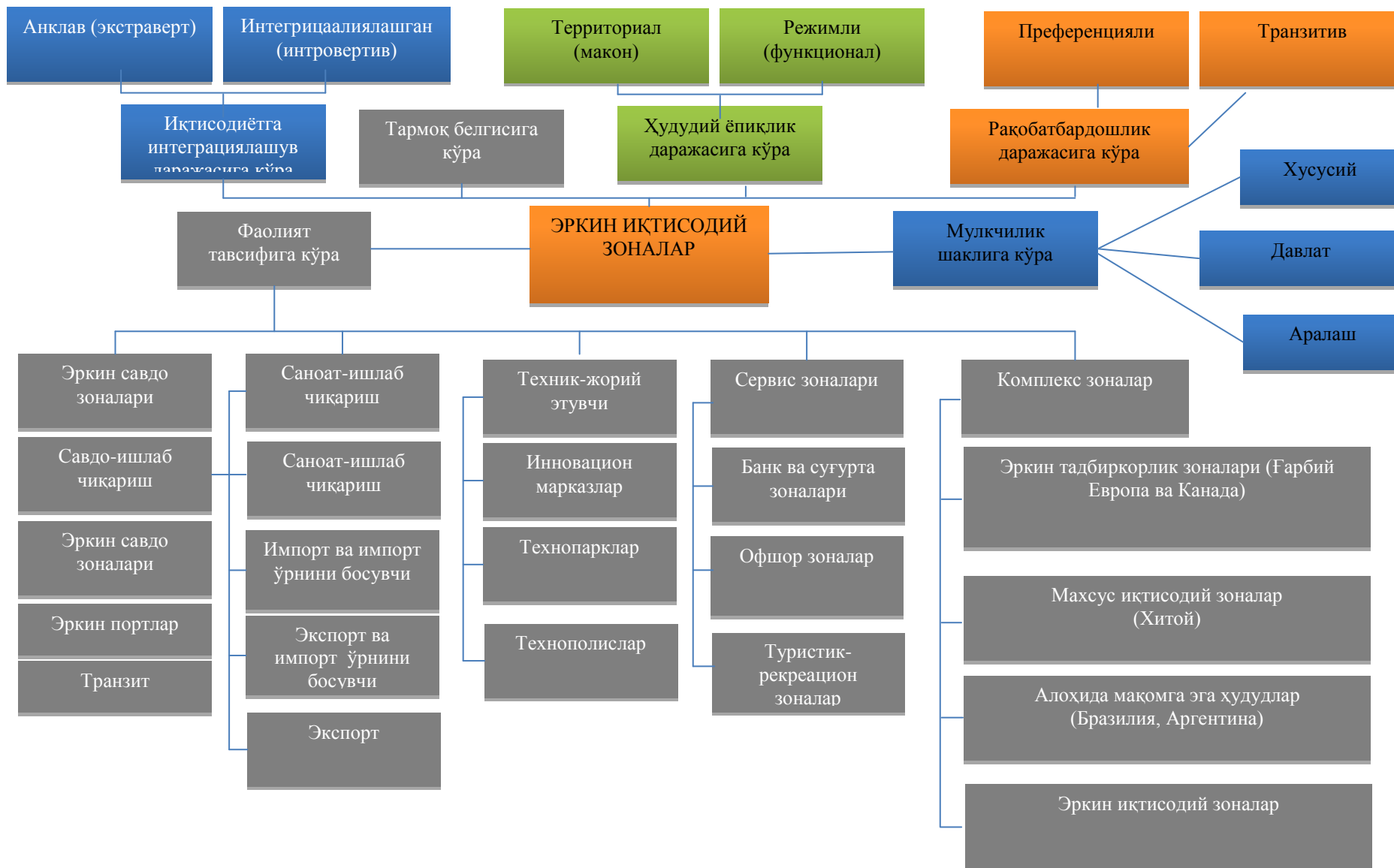
Махсус ҳудудлар (субҳудудлар) умумий ҳудуддан ташқарига чиқувчи алоҳида йирик компаниялар учун ташкил қилинади. Субҳудудларда экспорт учун ёки импорт ўрнини босувчи товарлар ишлаб чиқарилади. 90-йилларнинг ўрталарига келиб АҚШда 500 дан ортиқ эркин савдо ҳудудлари фаолият кўрсатган.

Оддий эркин савдо ҳудудлари каторига йирик халқаро аэропортлардаги махсус “дьюти фри” магазинларини киритиш мумкин. Сиёсий режим нуқтаи назаридан улар давлат чегараларидан ташқарида деб ҳисобланади. Эркин савдо ҳудудлари каторига имтиёзли ҳолатга эга бўлган анъанавий эркин портларни ҳам киритиш мумкин.

Саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳудудлари иккинчи авлод ҳудудлари бўлиб ҳисобланади. Улар эркин савдо ҳудудларига фақат товар эмас, капитал ҳам олиб кирилиши, шунингдек уларда фақат савдо билан эмас балким ишлаб чиқариш фаолияти билан ҳам шуғулланилиши мумкин. Саноат ишлаб чиқариш ҳудудлари махсус бож режимига эга бўлган ҳудудларда ташкил қилинади. Уларда экспорт учун ёки импорт ўрнини босувчи товарлар ишлаб чиқарилади. Бундай ҳудудлар солиқ ва молиявий имтиёзларга эга бўлади.

Экспорт ишлаб чиқариш ҳудудлари (ЭИЧХ) айниқса ривожланаётган давлатларда кенг тарқалган. Бундай ҳудудларнинг замонавий модели 1959 йилда Ирландиянинг Шеннон аэропортида ташкил қилинган ҳудудий тизимига асосланади. Бундай ҳудудлардан ҳозирги кунда “янги индустриал давлатлар” катта самара кўрмоқда. Экспорт ишлаб чиқариш ҳудудларининг ташкил топиши мантиқан олганда ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиёти билан чамбарчас боғлиқ. 50-60-йилларда ривожланаётган мамлакатларда саноат экспортини рағбатлантириш ва хорижий капитал оқими ёрдамида бандлик даражасини ошириш зарурати туғилган эди.

Жаҳон иқтисодиётида техника киритиш ҳудудлари учинчи авлод ҳудудлари ҳисобланади (70-80-йиллар). Улар стихияли тарзда давлат ёрдамида йирик илмий марказлар атрофида ташкил топиши мумкин. Уларда ягона солиқ ва молиявий тизимдан фойдаланувчи миллий ва хорижий тадқиқотчилар, лойихачилар, илмий-ишлаб чиқариш фирмалари фаолият кўрсатади.

1-расм. Эркин иқтисодий зоналарнинг амалда бўлиш шакллари.

Ҳозирги кунда техника киритиш ҳудудлари асосан, АҚШ, Япония, Хитойда фаолият кўрсатмоқда. АҚШда уларни технопарклар, Японияда технополислар, Хитойда янги ва илғор технологиялар ҳудудлари деб ҳам юритилади.

Жаҳон иқтисодиётида турли молиявий, иқтисодий, суғурта ва бошқа соҳалар бўйича хизмат кўрсатувчи фирма ва ташкилотлар учун тадбиркорлик фаолиятининг имтиёзли шароитлари яратиладиган ҳудудлар сервис ҳудудлар деб аталади. Сервис ҳудуд қаторига оффшор ҳудудлар (ОҲ) ва солиқ гаванлари (СГ) киради. ОҲ ва СГлар тадбиркорларни қулай валюта-молия ва фискал шароитлар, банк ва тижорат сирларининг яхши сақланиши ҳамда давлат бошқарувининг камлиги билан ўзига жалб қилади.

Оффшор ҳудудда рўйхатга олинган солиқ ва бошқа имтиёзларга эга бўлган компанияларга қўйиладиган асосий талаб - оффшор марказ жойлашган давлатнинг резиденти бўлмаслик ва бу давлат ҳудудида даромад олмасликдир.

Солиқ гаванларининг оффшор ҳудудлардан фарқи шундаки, у ердаги фирмалар (хорижий ва маҳаллий фирмалар ҳам) фаолиятининг барча турлари ёки шуғулланишда имтиёзларга эга бўлади.

Оффшор компаниялар фаолият кўрсатаётган давлатлар қаторига Лихтенштейн, Панама, Нормандия ороллари, Мэн ороллари (Британия), Антил ороллари, Гонконг, Мадейра, Либерия, Ирландия, Швейцария ва бошқалар киради. 80-йилларда ушбу давлатлар қаторига Мальта, Маврикия, Ғарбий Самоа, Исроил, Малайзия (Лабуан ороли) ва бошқалар ҳам қўшилган эди.

Оффшор ҳудудлардаги саноат, савдо, банк суғурта ва бошқа компаниялар умуман солиққа тортилмайди (Ирландия, Либерия) ёки кичик миқдордаги солиқлар тўлайди (Лихтенштейн, Антил ороллари, Панама, Мэн ороли ва бошқалар).

Масалан, Швейцарияда оффшор бизнесга нисбатан кам солиқ миқдори белгиланган. Бу солиқ маълум ҳолатларда умуман тўланмаслиги ҳам мумкин.

Шунингдек, оффшор ҳудудлар валюта чеклашларининг йўқлиги билан, даромадни олиб чиқиш эркинлиги, хорижий инвесторлар учун божларнинг йўқлиги билан ҳам ажралиб туради. Оффшор ҳудудларни ташкил қилувчи давлатлар қўшимча хорижий капитал жалб қилиш, рўйхатга олинган корхонадан фойда олиш, маҳаллий мутахассислар учун қўшимча иш жойларини ташкил қилиши орқали фойда кўради.

Одатда, оффшор бизнес банк суғурта иши, денгиз кемачилиги, кўчмас мулк операциялари билан трест фаолияти, экспорт-импорт операциялари билан консалтингда жамланади.

Мажмуавий ҳудудлар алоҳида бир маъмурий районлар ҳудудида хўжалик юритиш режимига нисбатан алоҳида, имтиёзли режим ўрнатиш йўли билан ташкил қилинади. Уларга Хитойнинг 5 та махсус иқтисодий ҳудудлари: Бразилиядаги “Манаус” ҳудуди, Аргентинанинг “Оловли ер”, саноати ривожланган давлатларнинг кам ривожланган ҳудудларидаги эркин тадбиркорлик ҳудудларини мисол қилиб кўрсатиш мумкин.

Турли кўринишдаги ЭИХларнинг ўхшаш томонларидан бири тадбиркорлар учун молиявий ва божхона, солиқ имтиёзлари, шунингдек умумий тартибга нисбатан устунликка эга бўлган қулай инвестиция иқлимининг мавжудлигидир.

ЭИХларда имтиёз ва рағбатлантиришлар ўзларининг баъзи жиҳатлари билан фарқ қилиб, уларни тўрт асосий гуруҳга ажратиш ўрганиш мумкин:

- **ташқи савдо имтиёзлари.** Бунга алоҳида божхона-тариф режими кириб (экспорт-импорт божларини камайтириш ёки бекор қилиш) унда ташқи савдо операцияларини амалга ошириш тартиблари соддалаштирилади;
- **солиқ имтиёзлари.** Бунда фаолиятнинг маълум кўринишлари солиқ имтиёзлари орқали рағбатлантирилади. Яъни солиқ базаси (даромад, мулк қиймати ва ҳ.к.лар), шунингдек унинг таркибий қисмлари (амортизация ажратмалари, иш ҳақиға харажат, транспорт), солиққа тортилишдан ёки вақтинчалик озод қилинади.

• **молиявий имтиёзлар.** Ўз ичига турли шаклдаги субсидияларни олади. Уларга коммунал хизматларни арзонлаштириш, ер майдонлари ва ишлаб чиқариш бинолари учун ижара ҳақини камайтириш каби имтиёзли кредитлар киради.

• **маъмурий имтиёзлар.** Бунга корхоналарни рўйхатдан ўтказиш ва хорижий фуқароларнинг келиб-кетишларини енгиллаштириш, шунингдек хизмат кўрсатиш учун маъмурият томонидан махсус ҳудудларнинг ажратилиши киради.

ЭИХлар ташкил қилишнинг жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, уларнинг умумий ютуқлари ва хусусиятларини, шунингдек ривожланишининг ўзига хос томонлари ҳақида маълум бир хулосалар чиқаришга имкон беради.

Саноати ривожланган давлатлардаги эркин иқтисодий ҳудудларнинг муваффақияти уларнинг яхши режалаштирилганлигига ва бошқарув тизимининг мослашувчанлигига боғлиқдир. Жаҳон хўжалигидаги иқтисодий ҳолатларнинг ўзгариб туриши эркин иқтисодий ҳудудларнинг ривожланишига таъсир кўрсатиб, уларга мос жавоб қайтаришни талаб қилади.

ЭИХлар ташкил қилиниши ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан фойдалидир. Бу ҳудудлар кўплаб иш ўринлари ташкил қилади, халқаро товар айирбошлашни жонлантиради, ташқи савдо натижаларини яхшилади, илмий-ишлаб чиқариш салоҳиятини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳон иқтисодиётида ривожланаётган давлатларда ЭИХлар бир қатор ўхшашликларга эга бўлиб, улар қуйидагилардан иборат.

Биринчидан, бу давлатларда экспорт учун ишлаб чиқариш ҳудудлари (ЭИЧХ) кенг тарқалган. Юқорида айтилганидек, ЭИЧХ ташкил қилишга қатор иқтисодий сабаблар, авваламбор, экспорт учун саноат товарлари ишлаб чиқаришни ривожлантириш, мамлакатга хорижий капитал, илғор фан-техника, замонавий техник ахборотлар воситаларини жалб қилиш зарурати туртки беради.

Иккинчидан, эркин иқтисодий ҳудудлардаги хўжалик юритиш режими хорижий ишбилармонлар учун эркинроқ ва имтиёзли бўлади. Бу эркин иқтисодий ҳудудлар орасида халқаро рақобатнинг кучайиши билан боғлиқ бўлган жараёнлардан келиб чиқади.

Учинчидан, эркин иқтисодий ҳудудлар фаолиятида товар-саноат диверсификацияси рўй беради.

Ўзбекистон Республикасининг қонунида²⁹, эркин иқтисодий зоналарининг қуйидаги турларини ривожлантириш кўзда тутилган:

- эркин савдо зоналари;
- эркин ишлаб чиқариш зоналари;
- эркин илмий-техникавий ва бошқа зоналар.

Эркин савдо зоналари - консигнация омборларини, эркин божхона зоналарини, шунингдек товарларга ишлов бериш, уларни ўраш-жойлаш, саралаш, сақлаш зоналарини ўз ичига олади.

Эркин савдо зоналари чегарага туташ пунктларда, аэропортларда, темир йўл узелларида ёки Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудининг бошқа жойларида тузилади.

Эркин ишлаб чиқариш зоналари - тадбиркорликни рағбатлантириш, иқтисодиётнинг устун тармоқларига чет эл инвестицияларини жалб этиш, истиқболли технологияларни жорий этиш мақсадида хўжалик-молиявий фаолиятнинг алоҳида тартиботи жорий этиладиган ҳудудлардир.

Эркин ишлаб чиқариш зоналари экспортга йўналтирилган ишлаб чиқариш зоналарини, агрополисларни, тадбиркорлик зоналарини, индустриал-иқтисодий зоналарни ва бошқа зоналарни ўз ичига олади.

Эркин илмий-техникавий зоналар алоҳида ажратилган ҳудудлардан иборат бўлиб, у ерда илмий-ишлаб чиқариш ва ўқув марказлари жамланади

²⁹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 5-6-сон, 58-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 49-50-сон, 365-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2009 й., 39-сон, 424-модда; 2015 й., 33-сон, 439-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.04.2018 й., 03/18/476/1087-сон Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелдаги “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонуни. 220-I-сон, манба: <http://lex.uz/acts/2046>., 5-модда.

хамда улар учун илмий ва ишлаб чиқариш имкониятини ривожлантиришга қаратилган махсус ҳуқуқий тартибот ўрнатилади.

Эркин илмий-техникавий зоналар юксак технологиялар амал қиладиган зоналар, технопарклар, минтақавий инновация марказлари - технополислар шаклида ташкил этилади³⁰.

1.3. Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналар ташкил этилишининг ҳуқуқий асослари ва мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналар фаолиятининг жорий ҳолати таҳлили

Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришишнинг муҳим йўналишларидан бири хорижий инвестицияларни фаол жалб этишдир.

Зеро, хорижий инвестицияларнинг иқтисодиётга кенг жалб этилиши ишлаб чиқаришни модернизациялашга, рақобатдошликка эришиш ва дунё бозорларига чиқишга, импорт ўрнини босувчи ва экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқаришга, аҳолини иш билан таъминлашга имконият яратади.

Республикаимизда эркин ҳамкорликда иқтисодий фаолият олиб бориш учун барча шарт-шароитлар яратиб келинмоқда. Хорижий инвесторлар учун халқаро амалиётда қабул қилинган, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари устуворлигидан келиб чиқадиган ҳуқуқий асос яратилмоқда.

Мамлакатимизда инвестиция муҳитини янада яхшилаш, хусусийлаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш ва реконструкция қилиш, республиканинг ортиқча ишчи кучи мавжуд бўлган минтақаларида янги иш жойларини яратиш дастурларини амалга оширишга хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш, шунингдек, хорижий инвесторлар учун ишончли ҳуқуқий ҳимоя ва кафолатларни таъминлаш мақсадида эркин иқтисодий зоналар ташкил этиш

³⁰ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 5-6-сон, 58-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 49-50-сон, 365-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2009 й., 39-сон, 424-модда; 2015 й., 33-сон, 439-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.04.2018 й., 03/18/476/1087-сон Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелдаги “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонуни. 220-I-сон. <http://lex.uz/acts/2046>., 6-8 моддалар.

ва улар фаолиятига доир муносабатлар 1996 йил 25 апрелда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонун билан тартибга солинади.

Ушбу қонунда “Эркин иқтисодий зона - минтақани жадал ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун мамлакат ва чет эл капиталлини, истиқболли технология ва бошқарув тажрибасини жалб этиш мақсадида тузиладиган, аниқ белгиланган маъмурий чегаралари ва алоҳида ҳуқуқий тартиботи бўлган махсус ажратилган ҳудуддир” деб таъкидланади.

Кейинги йилларда мамлакатимизда маҳаллий минерал-хомашё ресурсларини чуқур қайта ишлаш асосида юқори қўшимча қийматга эга рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлайдиган замонавий корхоналар ташкил этиш, республика ҳудудларининг ишлаб чиқариш ва ресурс салоҳиятидан комплекс ва самарали фойдаланиш, шу аснода янги иш ўринлари яратиш ва аҳоли даромадини ошириш учун хорижий, аввало, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг муҳим омили сифатида эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналарини вужудга келтиришга алоҳида эътибор берилмоқда.

Мамлакатимизда юқори технологияли янги ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этиш, ҳудудларни рақобатдош ва экспортга йўналтирилган замонавий саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга янада фаол жалб қилиш, ишлаб чиқариш, муҳандислик-коммуникация, йўл-транспорт, ижтимоий инфратузилма ва логистика хизматларини жадал ривожлантиришни таъминлаш учун тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишни кенгайтиришнинг энг муҳим омили сифатида эркин иқтисодий зоналарни изчил ривожлантириш борасида янада қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли фармони қабул қилинди³¹.

³¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 43-сон, 498-модда; 2017 й., 3-сон, 40-модда; 23-сон, 448-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.01.2018 й., 06/18/5305/0592-сон; 05.04.2018 й., 06/18/5398/1004-сон; 04.05.2018 й., 06/18/5428/1158-сон; 16.05.2019 й., 06/19/5719/3136-сон Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 26 октябрда “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини

Фармон билан эркин иқтисодий зоналар (“Навоий”, “Ангрен”, “Жиззах”) номлари бирхиллаштирилди ҳамда имтиёз берилган солиқ турлари ва муддатлари кўлами кенгайтирилди.

Шунингдек, фармонга мувофиқ, ЭИЗ иштирокчиларига ер солиғи, фойда солиғи, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ, микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ ҳамда Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Республика йўл жамғармасига ва Молия вазирлиги ҳузуридаги Бюджетдан ташқари умумтаълим ва тиббиёт муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш жамғармасига мажбурий тўловлар бўйича имтиёзлар назарда тутилган.

Мазкур имтиёзлар киритилган инвестициялар ҳажмига қараб 3 йилдан 10 йил муддатгача амал қилади:

2-жадвал.

Эркин иқтисодий зоналар резидентлари учун имтиёзлар

300 минг АҚШ долларида 3 миллион АҚШ долларигача ҳажмдаги инвестициялар – 3 йил муддатга;
3 миллион АҚШ долларида 5 миллион АҚШ долларигача ҳажмдаги инвестициялар – 5 йил муддатга;
5 миллион АҚШ долларида 10 миллион АҚШ долларигача ҳажмдаги инвестициялар – 7 йил муддатга;
10 миллион ва ундан кўп АҚШ доллари ҳажмидаги инвестициялар сўнгги 5 йилда амалдаги ставкалардан 50 фоиз кам ҳажмдаги даромад солиғи ва ягона солиқ тўлови ставкалари қўлланган ҳолда – 10 йил муддатга берилади ³² .

Эркин иқтисодий зона ҳудудида юридик шахслар ва фуқаролар (жисмоний шахслар) хўжалик, молиявий ва бошқа фаолиятнинг исталган

фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4853-сон фармони, манба: <http://lex.uz/docs/3056978>.

³² Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 43-сон, 498-модда; 2017 й., 3-сон, 40-модда; 23-сон, 448-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.01.2018 й., 06/18/5305/0592-сон; 05.04.2018 й., 06/18/5398/1004-сон; 04.05.2018 й., 06/18/5428/1158-сон; 16.05.2019 й., 06/19/5719/3136-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 26 октябрдаги “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4853-сон фармони, 3-4 бандлар, манба: <http://lex.uz/docs/3056978>.

турлари билан шуғулланишига йўл қўйилади, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида ман этилган фаолият турлари бундан мустасно³³.

Эркин иқтисодий зоналар Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан ташкил этилади. Уларнинг мақоми, шунингдек қанча муддатга ташкил этилиши мазкур зонани ташкил этиш тўғрисидаги қарор билан, ҳудудий чегаралари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Эркин иқтисодий зонанинг мақоми:

уни ташкил этиш тўғрисидаги қарорда белгиланган муддат тугаганидан кейин;

уни ташкил этиш тўғрисидаги қарорда назарда тутилган вазифалар бажарилмаганда ва мақсадларга эришилмаганда тугатилади.

Эркин иқтисодий зонанинг мақомини тугатиш тўғрисидаги қарор белгиланган муддат тугашидан камида уч йил олдин Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинади³⁴.

Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини тартибга солиш борасида Ўзбекистон Республикасининг Қонуни билан бир қаторда, Президент Фармонлари, Қарорлари ва Фармойиши қабул қилинган.

Шунингдек, охириги пайтларда қабул қилинган Вазирлар Маҳкамасининг 15 та Қарорлари ва 2 та Фармойишлари ҳам айнан ушбу соҳага таалукли.

Мамлакатимиз ҳудудларида эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилиши натижасида бугунги кунга келиб республикамизнинг 13 та ҳудудида жами 22 та ЭИЗлари ташкил этилган.

³³ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 5-6-сон, 58-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 49-50-сон, 365-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2009 й., 39-сон, 424-модда; 2015 й., 33-сон, 439-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.04.2018 й., 03/18/476/1087-сон, Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелдаги “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонуни. 220-И-сон, 1 модда, манба: <http://lex.uz/acts/2046>.

³⁴ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 5-6-сон, 58-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 49-50-сон, 365-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2009 й., 39-сон, 424-модда; 2015 й., 33-сон, 439-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.04.2018 й., 03/18/476/1087-сон, Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелдаги “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонуни. 220-И-сон, 3-4 моддалар, манба: <http://lex.uz/acts/2046>.

Саноат тармоғи бўйича 10 та, фармацевтика 8 та, қишлоқ хўжалиги 3 та, туризм 1 та.

Республикамизда илк эркин иқтисодий зона “Навоий” эркин иқтисодий зонаси сифатида Президентнинг 2008 йил 2 декабрдаги фармони³⁵ асосида ташкил этилган.

Шундан сўнг, Президентнинг тегишли фармони билан 2012 йил “Ангрен” ЭИЗ³⁶; 2013 йил “Жиззах” ЭИЗ³⁷; 2017 йил “Ургут”, “Ғиждувон”, “Қўқон” ва “Ҳазорасп” ЭИЗ³⁸; фармацевтика соҳаси бўйича 7 та – “Нукус-фарм”, “Зомин-фарм”, “Косонсой-фарм”, “Сирдарё-фарм”, “Бойсун-фарм”, “Бўстонлик-фарм” ва “Паркент-фарм” ЭИЗ³⁹, “Чорвоқ” эркин туристик зонаси⁴⁰; 2018 йил “Сирдарё” ЭИЗ⁴¹, “Наманган” ЭИЗ⁴², қарорга асосан,

³⁵ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 49-сон, 478-модда; 2011 й., 9-сон, 84-модда; 2012 й., 3-4-сон, 26-модда; 2014 й., 29-сон, 356-модда; 2017 й., 12-сон, 182-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 04.05.2018 й., 06/18/5428/1158-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 2 декабрдаги “Навоий вилоятида эркин иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-4059-сонли фармони, манба: <http://www.lex.uz/docs/1411630>.

³⁶ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 16-сон, 177-модда; 2017 й., 12-сон, 182-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.05.2019 й., 06/19/5728/3180-сон; 26.06.2019 й., 09/19/525/3340-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 13 апрелдаги “Ангрен эркин иқтисодий зонасини барпо этиш тўғрисида”ги ПФ-4436-сонли фармони, манба: <http://lex.uz/docs/2002053>

³⁷ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 12-сон, 151-модда; 2017 й., 12-сон, 182-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.04.2018 й., 06/18/5412/1061-сон, 19.01.2018 й., 06/18/5305/0592-сон, 29.08.2019 й., 06/19/5794/3669-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 18 мартдаги “Жиззах эркин иқтисодий зонасини барпо этиш тўғрисида”ги ПФ-4516-сонли фармони, манба: <http://lex.uz/docs/2144357>

³⁸ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 3-сон, 40-модда, 19-сон, 331-модда, 28-сон, 636-модда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 январдаги “Ургут”, “Ғиждувон”, “Қўқон” ва “Ҳазорасп” эркин иқтисодий зоналарини ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-4931-сон Фармони, манба: <http://lex.uz/docs/3096605>.

³⁹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 19-сон, 331-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 05.09.2019 й., 06/19/5809/3687-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 3 майдаги “Нукус-фарм”, “Зомин-фарм”, “Косонсой-фарм”, “Сирдарё-фарм”, “Бойсун-фарм”, “Бўстонлик-фарм” ва “Паркент-фарм” эркин иқтисодий зоналарини ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-5032-сон Фармони, манба: <http://www.lex.uz/docs/3191758>.

⁴⁰ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.12.2017 й., 06/17/5273/0363-сон; 06.01.2019 й., 06/18/5611/2430-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 05 декабрдаги “Чорвоқ туристик зонасини ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-5273-сонли фармони, манба: <http://lex.uz/docs/3441087>.

⁴¹ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.04.2018 й., 06/18/5412/1061-сон; 05.09.2019 й., 06/19/5809/3687-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 апрелдаги “Сирдарё эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5412-сонли фармони, манба: <http://lex.uz/docs/3678367>.

⁴² Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 21.08.2018 й., 06/18/5517/1859-сон, 2018 йил 20 августдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Наманган эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5517-сон фармони, манба: <http://lex.uz/docs/3897083>

“Бухоро-агро” ЭИЗ⁴³, “Термиз” ЭИЗ⁴⁴ ташкил этилиб, ушбу зоналар катнашчиларига ҳам солиқ имтиёзлари татбиқ этилиши белгиланган.

2019 йилда фармон билан “Андижон-Фарм” ЭИЗ⁴⁵ ташкил этилганлиги ва айти пайтда Қорақалпоғистон Республикасини ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан барқарор ривожлантириш, худудга хорижий инвестицияларни янада кенгроқ жалб қилиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Нукус эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Фармони⁴⁶ қабул қилинганлигини ва шунингдек, мамлакатимиз раҳбарининг 2019 йил 13 сентябрдаги Фармони билан “Чироқчи” эркин иқтисодий зонаси⁴⁷ ташкил қилинганлигини ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим.

Эркин иқтисодий зонанинг фаолияти Маъмурий кенгаш томонидан мувофиқлаштирилади.

Эркин иқтисодий зона дирекцияси эркин иқтисодий зонанинг оператив бошқарув органи ҳисобланади.

Маъмурий кенгаш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тузилади.

Маъмурий кенгашга раис бошчилик қилади. Эркин иқтисодий зонанинг чегаралари Ўзбекистон Республикасининг маъмурий-худудий бирлиги (туман, шаҳар, шаҳардаги туман) чегарасига тўғри келган тақдирда, Маъмурий кенгаш раисининг вазифаларини ижро этиш тегишли ҳоким зиммасига юкланади.

Эркин иқтисодий зона Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тасдиқлайдиган дастурга мувофиқ ривожлантирилади⁴⁸.

⁴³ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.07.2018 й., 07/18/3843/1488-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 10 июлдаги “Бухоро-агро” эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-3843-сонли қарори, манба: <http://lex.uz/docs/3817712>

⁴⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Термиз” эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш тўғрисида” ги 2018 йил 18 сентябрдаги ПФ-5540-сон Фармони.

⁴⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Андижон-фарм» эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш тўғрисида» 2019 йил 14 январдаги ПФ-5629-сон Фармони.

⁴⁶ манба: <https://www.gazeta.uz/uz/2019/09/05/nukus-eiz/>

⁴⁷ http://axbor.sorbon.ru/crp/Kaskadaredaerkiniktisodijzonataskiletildi_crp/

⁴⁸ Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелдаги “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида” ги қонуни, манба: <http://lex.uz/acts/2046>.

Қуйида Республика бўйича эркин иқтисодий зоналар ҳудудларида амалга оширилган, амалга оширилаётган ҳамда истиқболли лойиҳалар тўғрисида маълумотлар⁴⁹ келтирилган. Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини ташкил этишда жиддий камчилик ва нуқсонлар мавжудки, улар шундай зоналарни ривожлантиришга ва самарали фаолият юритишига тўсқинлик қилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 августдаги ПҚ-3175-сонли қарори билан ташкил қилинган Махсус идоралараро комиссия томонидан жойларга чиқиб ўрганилганда қуйидагилар аниқланган:

3-жадвал.

Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарда амалга оширилаётган лойиҳалар тўғрисида маълумот

	Жами лойиҳалар						
	Лойиҳа сони	Умумий қиймати (млн.долл.)	Ўз маблағи	Банк кредити	ФРРУ	Хорижий инвестиция	Яратила диган иш ўрни
Жами (21 ЭИЗ)	721	5 418,7	1 105,9	1 472,3	111,6	2 728,9	59 582
	Амалга оширилган						
	214	1 236,7	385,8	405,1	52,9	392,9	14 668
	Амалга оширилаётган						
	411	2119,7	474	717	26,8	902,0	33312
	Истиқболли						
	96	2062,3	246,4	350,1	31,9	1434,0	11 602

биринчидан, эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналари ҳудудларида жойлаштириш учун лойиҳаларни танлашнинг аниқ мезонлари мавжуд эмас. Инвестиция лойиҳаларини кўриб чиқишда янгидан ташкил этилаётган иш ўринлари сони, салоҳиятли хорижий шерик ва инвестор-мамлакатнинг мавжудлиги, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг ички ва ташқи бозорларда талаб қилиниши, экспорт ҳажми, шунингдек, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш даражаси ҳисобга олинмаяпти;

иккинчидан, эркин иқтисодий зоналар ҳудудида жойлаштириш ва амалга ошириш учун таклиф этилаётган инвестиция лойиҳаларини келишиб олиш ва маъқуллаш механизми амалда ҳаддан ташқари мураккаб бюрократизмга учраган, бу эса мазкур лойиҳалар бўйича қарорлар қабул қилишни кўп ойларга чўзиб юбормоқда;

⁴⁹ Иқтисодиёт ва саноат вазирлигида тўпланган маълумотлар асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

учинчидан, эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналари учун зарур муҳандислик-коммуникация ва ишлаб чиқариш инфратузилмасини ўз вақтида барпо этиш масалаларига етарлича эътибор берилмаяпти;

тўртинчидан, таклиф этилаётган инвестиция лойиҳаларининг ишончли молиявий манбалар, шу жумладан, маҳаллий ва хорижий кредит ресурслари, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳисобига ишончли таъминланиши муфассал ишлаб чиқилмаган. Эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналарига бириктирилган тижорат банклари ушбу муаммоларни ҳал этишда суст иштирок этмоқдалар;

бешинчидан, эркин иқтисодий зоналарнинг иштирокчилари Республика товар-хомашё биржаси орқали сотиладиган хомашё ресурсларини зарур ҳажмда сотиб олишда каттагина қийинчиликларга дуч келмоқда;

олтинчидан, эркин иқтисодий зоналарнинг ҳудудида фойдаланишга топширилган корхоналарнинг ишлаб чиқариш қувватларидан ниҳоятда самарасиз фойдаланилмоқда, бунинг оқибатида ишлаб чиқариш ва экспорт ҳажмлари ҳамда иш жойлари сони тасдиқланган бизнес-режалар параметрларига мувофиқ келмайди;

еттинчидан, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши раисининг биринчи ўринбосари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимларининг иқтисодиёт ва тадбиркорлик масалалари бўйича биринчи ўринбосарлари раҳбарлигида эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналари фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича ташкил қилинган ҳудудий комиссиялар томонидан жойларда юзага келувчи масалаларни тезкорлик билан ҳал этиш борасидаги ишларни мувофиқлаштиришнинг таъсирчан механизми мавжуд эмас.

Мана шуларнинг ҳаммаси эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналарида жойлаштириладиган инвестиция лойиҳаларини танлаб олиш, ер майдонлари ажратиб бериш тартиби, хомашё ва материаллардан фойдаланишни

таъминлаш, тадбиркорлик субъектларига кредит ресурслари ажратишнинг принципиал янги тизими яратилишини тақозо этади⁵⁰.

Республиканинг Жиззах, Навоий вилоятларини иқтисодий салоҳиятини таҳлили шуни кўрсатганки, бу минтақалар ўзининг ҳам қишлоқ хўжалик, ҳам саноат ишлаб ишлаб чиқариш даражаси билан ҳудудида экспортга йўналтирилган ишлаб чиқариш зоналарини, эркин тадбиркорлик ва эркин савдо зоналарини ташкил этиш учун қулай ҳисобланади.

Ҳар бир минтақа ўзининг ҳудудида у ёки бу тармоқни ривожланиш даражаси ва мавжудлиги билан фарқ қилади. Бу омил ЭИЗнинг маълум йўналишдаги моделини танлашда ривожланиши стратегиясини ишлаб чиқаришда ва инфратузилмасини яратишда муҳим ҳисобланади.

Республикамизда ЭИЗ ларини оптимал моделларини ривожлантириш, мавжуд жаҳон тажрибасининг биз учун қулай бўлган иқтисодий самарали усулларида фойдаланиш, очиқ бозор иқтисодиёти тамойилларига амал қилган ҳолда, устувор йўналиш-иқтисодиётни эркинлаштириш ва жаҳон хўжалиги тизимига интеграция жараёнларининг чуқурлашувига олиб келади. Натижада, эркин иқтисодий зоналарни тузишдан аввал белгилаб олинган иқтисодий, ижтимоий ва илмий-техникавий мақсадларга эришилади.

Мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналарни этиш бўйича ҳуқуқий база яратилиб, уларнинг самарадорлигини ошириш бўйича салмоқли ишлар олиб борилмоқда. Ушбу соҳани янада такомиллаштириш, ишлаб чиқариш ва ресурс салоҳиятидан комплекс ҳамда оқилона фойдаланишини таъминлаш, шу аснода янги иш ўринлари ташкил этиш ва маҳаллий аҳолининг даромадларини ошириш мақсадида хорижий инвестицларни оқимини оширишга қаратилган кўплаб лойиҳалар амалга оширилмоқда. Ҳозирда ЭИЗларни ривожлантириш бўйича жаҳоннинг етакчи бўлган давлатлари билан ҳамкорлик ўрнатилиб, самара ва натижага олиб келган лойиҳаларини ўзлаштириш бўйича тажрибалар ўрганилмоқда.

⁵⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори “Эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналари фаолияти самарадорлигини ошириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2017 йил 25 октябрдаги ПҚ-3356-сонли қарори

Бироқ шуни инобатга олиш лозимки, мамлакатимиз бугунги кунда катта ресурсга, бой инвестицион салоҳиятга эга.

Лекин, инновацион ва инвестицион инфратузилманинг етарлича ривож топмаганлиги мамлакатимизга хорижий инвестициялар оқимини чекловчи муҳим омиллардан бири бўлиб турибди. Бундан ташқари ҳудудларда лойиҳаларни ташкил этишда саноат салоҳиятидан келиб чиқишни тақсимотига эътибор қаратишни, ўрта ва узоқ йиллик ривожлантириш стратегиясини, концепциясини ишлаб чиқишни тақозо этмоқда.

Агар бор имкониятлардан тўлиқ фойдаланилса, ЭИЗлар фаолияти ривожланиш йўлида катта ўрин тутган етакчи хорижий давлатларнинг тажрибасини ҳудудларнинг шароитидан келиб чиқиб уйғунлаштириб қўлланилса, ЭИЗлар такомиллаштириш бўйича олиб борилаётган ислохотлар амалга оширилиши йўлида муҳим омил бўлади.

II БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ СТРАТЕГИК АҲАМИЯТИ (СИРДАРЁ ЭИЗ МИСОЛИДА)

2.1. Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

Бугунги кунда мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий ислохотларнинг янги босқичи жадаллик билан амалга оширилмоқда. Жамият ҳаётининг барча жабҳаларида кенг қамровли модернизациялаш ва либераллаштириш жараёнлари кечмоқда. Мамлакатимизнинг жаҳондаги нуфузини ошириш, уни юксак ривожланган ижтимоий соҳага эга бўлган ва саноати ривожланган давлат сифатида дунёга танитишга имкон берувчи замонавий инновацион иқтисодиётни шакллантириш борасида янгича механизм ва воситалар ишлаб чиқилиб, амалиётга изчил жорий этилмоқда.

4-жадвал.

Турли мамлакатлар гуруҳида саноатни ривожлантириш стратегияларига асосланган инвестицион сиёсатни амалга ошириш инструментлари ўртасида махсус иқтисодий зоналарнинг ўрни

Сиёсат инструментлари		Мамлакатлар таснифи,%		
		Ривожланган мамлакатлар	Ривожланаётган мамлакатлар	Бир мунча тараққий этган мамлакатлар
Рағбатлар		97	92	96
Махсус зоналар		83	78	92
Илгари суриш/инвестициялашга кўмаклашиш		67	82	85
Тартибга солиш (кириш ва яратиш)	Либераллаштириш	3	18	17
	Чекловлар	0	5	8
Самарадорликка қўйилувчи талаблар		3	20	25

Манба: UNCTAD, 2018 й.

Бундай механизмлардан бири бўлиб, махсус зоналар тизими, шу жумладан эркин иқтисодий зоналар фаолиятини йўлга қўйиш ҳисобланади. Дунёнинг кўпчилиқ мамлакатлар тажрибаси махсус иқтисодий зоналарни

ташкил этиш мамлакат иқтисодиётининг ривожланишига катта ижобий туртки бўлишини кўрсатмоқда. Бирлашган Миллат Ташкилотининг савдо ва ривожланиш агентлиги UNCTAD нинг саноатни ривожлантириш стратегияларида кўзда тутилган инвестицион сиёсат чора-тадбирлари ва воситаларининг таҳлилларига кўра ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларнинг қарийб 80 фоизи махсус зоналардан кенг фойдаланадилар (4-жадвал).

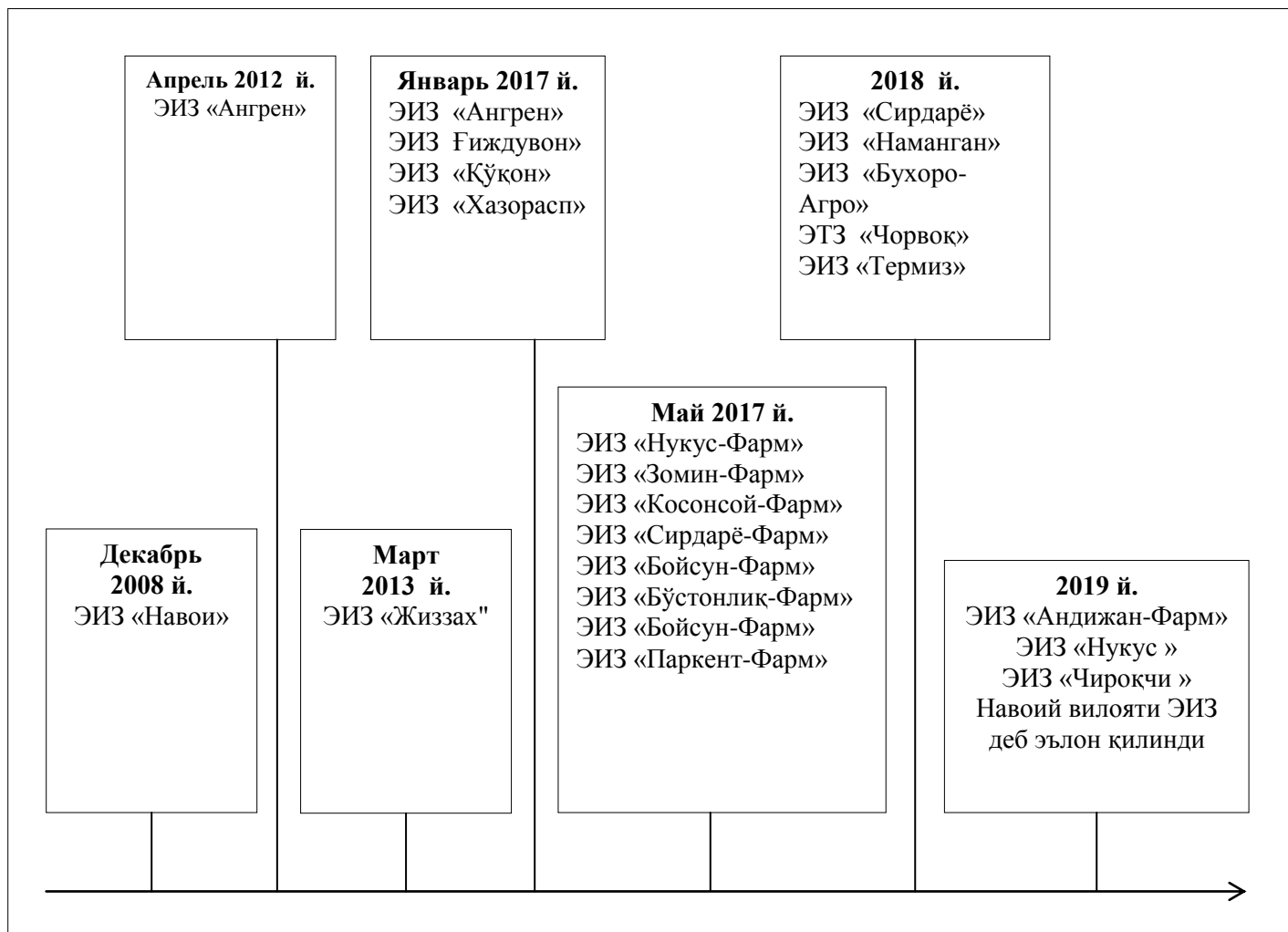
Бугунги кунда дунёнинг 140 дан ортиқ мамлакатларида 4500 дан ошиқ эркин иқтисодий зоналар фаолият юритаяпти, уларда 70 миллионга яқин инсонлар меҳнат қилмоқдалар. Жаҳон иқтисодчилари ва экспертларининг фикрига кўра, 2020 йилда эркин иқтисодий зоналар ҳиссасига дунё товар айланмасининг 20 фоиздан 25 фоизгача бўлган қисми тўғри келиши кутилмоқда⁵¹.

Эркин иқтисодий зоналарни барпо қилиш ва ривожлантириш бугунги кунда Ўзбекистон учун муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Эркин иқтисодий зоналарни ишлаб чиқариш жараёнларига инновацияларни жорий қилиш учун янги ғояларни генерация қилиш ва бугунги кунда мамлакат иқтисодиёти олдида тўпланиб қолган иқтисодий муаммоларни ҳал этишнинг муҳим воситаси сифатида қарашимиз мумкин. Эркин иқтисодий зоналар халқаро андозаларга мос келувчи кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш борасида зарурий шарт-шароитларни таъмин этади, экспорт салоҳиятини ошириш орқали валюта тушумларининг кўпайишига хизмат қилади, аҳоли бандлигига кўмаклашади, ички бозорларни сифатли маҳсулотлар билан тўйинишига замин яратади, маҳаллий ишлаб чиқаришга янги техника-технологияларнинг жорий этилишига катта туртки беради.

Мамлакат ва ҳудудларнинг иқтисодий ривожланишини янги босқичга кўтариш, саноат, қишлоқ хўжалиги, савдо ва туризмни ривожлантириш масалаларини ҳал қилиш, халқаро меҳнат тақсимооти талабларини инобатга

⁵¹ Об актуальных проблемах развития свободных экономических зон в Республике Узбекистан. Информационно-аналитический доклад. Ташкент, ПРООН, 2018, с.3.

олган ҳолда миллий иқтисодиётнинг жаҳон ҳўжалигида мустаҳкам ўринга эга бўлишига кўмаклашиш, тадбиркорликни ривожлантириш ва мамлакат аҳолиси турмуш фаровонлигини ошириш мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишдан кўзланган асосий мақсадлар ҳисобланади.

2-расм. Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш динамикаси.

Манба: XI Форум экономистов. Стратегическое планирование-Важный фактор стабильности устойчивого социально-экономического развития страны и регионов. Т. 2019 г.

Мамлакатимизда ўтган йиллар мобайнида товар ва хизматларнинг ички ва ташқи бозорларида рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш борасида замонавий ва юқори технологияли инвестицион лойиҳаларни амалга оширишга имкон берувчи ишлаб чиқариш, транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмаси барпо қилинди. Буларнинг барчаси мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналар фаолиятини йўлга қўйиш орқали

миллий иқтисодиётда ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг замонавий шакллари ривожлантиришга қулай шарт-шароитларни таъмин этиб беради.

Бугунги кунда мамлакатимизда 10 дан ошиқ саноат, 8 та фармацевтика, 1 агросаноат ва 1 та туристик фаолиятга ихтисослашган эркин иқтисодий зоналар фаолият кўрсатмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 15 май 2019 йилдаги ПФ-5719 сонли Фармони билан Навоий вилояти эркин иқтисодий зона сифатида эълон қилинди. Шу билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли Фармон ва кўрсатмалари асосида “Нукус”⁵² ва “Чироқчи”⁵³ эркин иқтисодий зоналари ташкил этилганлигини қайд этиб ўтишимиз лозим (2-расм).

Бугунги кунда мамлакатимизда ягона бўлган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлашга ихтисослаштирилган “Бухоро-агро” эркин иқтисодий зонасига инвесторлар томонидан катта қизиқиш билдирилмоқда. “Бухоро-агро” эркин иқтисодий зонаси 2018 йилда ташкил этилган бўлсада, бугунги кунда мазкур зонада умумий қиймати 578,3 миллион АҚШ доллари бўлган ва 9720 та янги иш ўрни яратилишини таъмин этувчи 149 та инвестицион лойиҳа амалга оширилмоқда.

“Кўқон” эркин иқтисодий зонасида амалга оширилаётган ишлар ҳам истиқболли ҳисобланади, хусусан бугунги кунда ушбу зонада 6,5 минг янги иш ўрни яратилишига имкон берувчи, умумий қиймати 200 млн. АҚШ долларидан ошиқ бўлган 106 та инвестицион лойиҳа амалга оширилмоқда. Ҳозирда 15,2 млн. АҚШ доллари қийматига эга бўлган 13 та лойиҳа амалга оширилиб, мингга яқин янги иш ўринлари яратилди.

Мамлакатимизда биринчилардан бўлиб, фаолияти йўлга қўйилган “Ангрен” ЭИЗда инвестицион фаоллик кўзга ташланмоқда. Мазкур эркин иқтисодий зонада умумий қиймати 1 млрд. АҚШ доллари бўлган 104 та инвестицион лойиҳа амалга оширилмоқда. Бу лойиҳаларнинг амалга

⁵² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 сентябрдаги ПФ-5809 сонли “Нукус” эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида Фармони. <http://www.lex.uz/docs/4498065>

⁵³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони 13.09.2019 й. N ПФ-5825 "Чироқчи" Эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш тўғрисида

оширилиши 11,2 мингта иш ўрни яратилишини таъмин этади. Бугунги кунда амалга оширилиши кўзда тутилган лойиҳаларнинг 47 таси ёки умумий лойиҳалар сонининг 45 фоизи амалга оширилиши натижасида 565,1 миллион доллар инвестиция маблағлари ўзлаштирилиб, 4 мингдан ошди янги иш ўринлари яратилди.

“Ургут”, “Ғиждувон”, “Сирдарё” эркин иқтисодий зоналари ҳам жадаллик билан ривожланаётганлигини кўришимиз мумкин. Бу ҳудудларда мос равишда 24,12 ва 16 та лойиҳалар амалга оширилиб, ўзлаштирилиши кўзда тутилган инвестиция маблағларининг 39,3%, 47,2% ва 52,2 %и бугунги кунга келиб тўлиқ ўзлаштирилди.

Сўнги йилларда эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишга алоҳида урғу берилиши натижасида эркин иқтисодий зоналар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳажми ўсиб бораётганлигини кўришимиз мумкин. ЭИЗлар томонидан экспорт қилинаётган маҳсулот ва хизматлар ҳажмида ҳам ижобий силжишлар кузатилмоқда (5-жадвал).

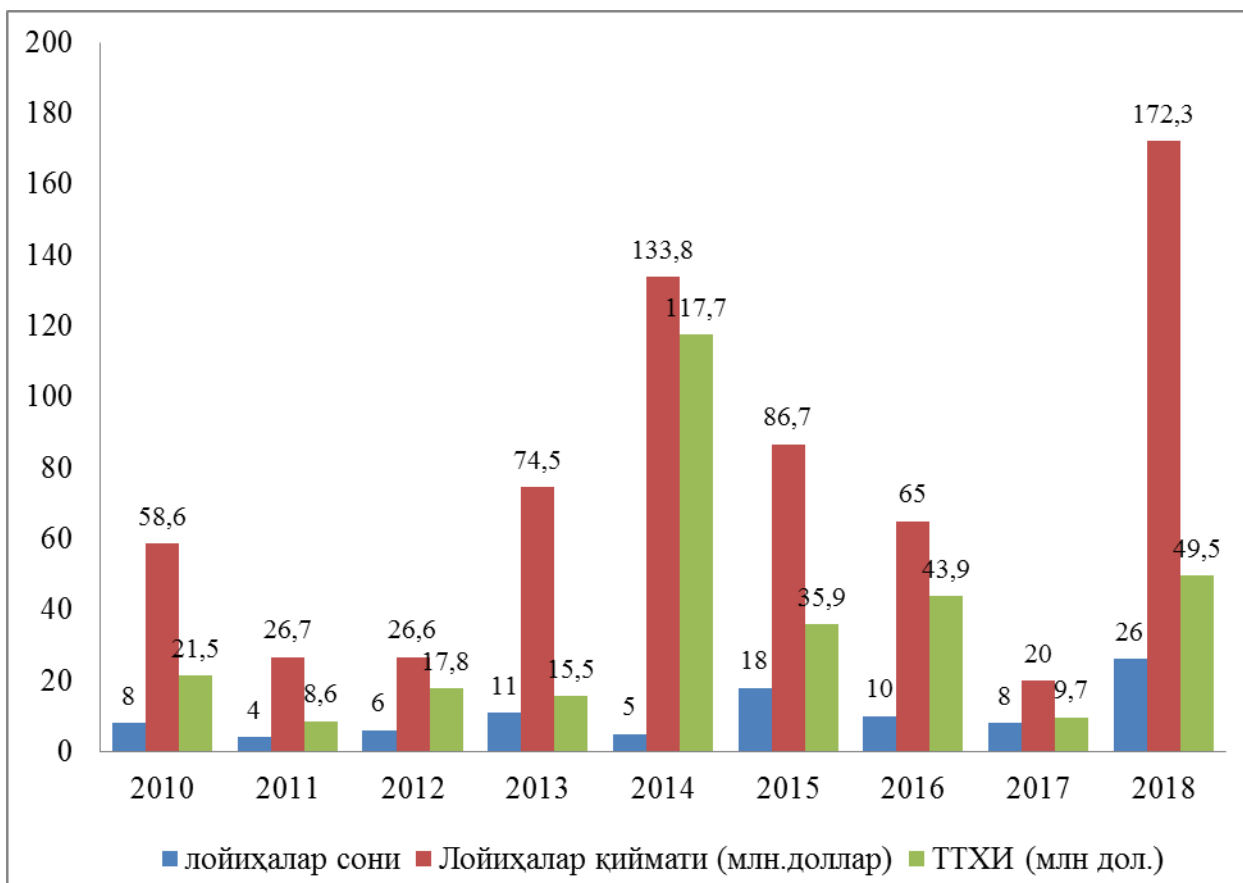
Янгидан ташкил этилган аксарият эркин иқтисодий зоналарда инвесторлар учун манфаатли таклифларнинг йўқлиги боис, 2018 йилда эркин иқтисодий зоналарга жалб қилинган инвестициялар ҳажми 2017 йилга нисбатан 28,4 фоизни ташкил этган. Бу биринчи навбатда эркин иқтисодий зоналар дирекциялари томонидан инвесторларни жалб қилиш бўйича чуқур ва пухта ўйланган маркетинг стратегияларининг йўқлиги билан изоҳланади. Шу билан бир қаторда хорижий инвесторлар ўз маблағларини эркин иқтисодий зоналарга киритишда фаоллашганликларини ҳам кузатишимиз мумкин. Хорижий инвестицияларнинг ўсиши 39,6 фоизни ташкил этган бўлса, ЭИЗларга йўналтирилган умумий инвестицияларда уларнинг улуши 2017 йилдаги 5,4%дан 2018 йилда 26,8 %гача ўсганлигини кўришимиз мумкин.

2017-2018 йиллар мобайнида эркин иқтисодий зоналарнинг ривожланиш суръатлари

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2017 йил	2018 йил	2017 йилга нисбатан 2018 йилда ўсиш, %
Ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми	млрд.сўм	104,2	172,4	114,7
Экспорт қилинган маҳсулот ҳажми	млн.доллар	2,6	4,7	180,8
Жалб қилинган инвестициялар	млн. доллар	407,0	115,8	28,4
Шу жумладан:				
Ўз маблағлари	млн. доллар	109,1	70,5	64,6
Банк кредитлари	млн. доллар	248,1	14,3	5,8
Ўз.Рес. ТТЖ маблағлари	млн. доллар	27,6	0,0	0,0
Хорижий инвестициялар	млн. доллар	22,2	31,0	139,6
Яратилган иш ўринлари сони	Бирлик	3666	2604	71,0

Манба: Ўзбекистон Республикаси саноат ва иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

2009 йилдан буён мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ЭИЗлар томонидан умумий қиймати бир миллиард АҚШ долларидан ошқоқ бўлган 169 та инвестицион лойиҳа амалга оширилган. Бунинг натижасида 11,5 мингта янги иш ўрни яратилган. Яқин истиқболда умумий қиймати 4 миллиард АҚШ долларидан зиёд бўлган 662 та инвестицион лойиҳа амалга оширилиши ва бунинг натижасида 50,6 мингта янги иш ўринлари яратилиши режалаштирилган.

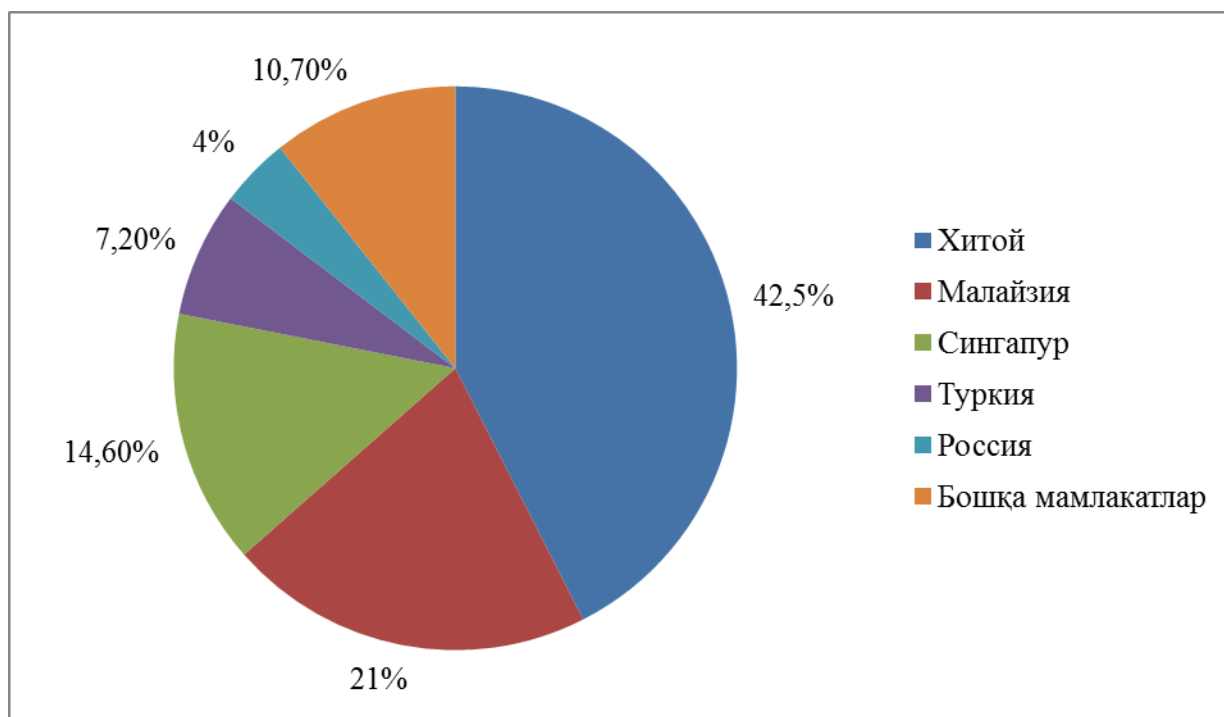
3-расм. 2010-2018 йиллар давомида ЭИЗларнинг асосий фаолият кўрсаткичлари.

Манба: Ўзбекистон Республикаси саноат ва иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

Шундай қилиб, хорижий инвесторлар иштирокида амалга оширилувчи лойиҳалар сонини кўпайтириш эркин иқтисодий зоналар олдида турган энг муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Хусусан, 2019 йил бошидан буён эркин иқтисодий зоналарда 72 та лойиҳа амалга оширилган бўлса, уларда хорижий инвестицияларнинг улуши 63%ни ташкил этганлигини кўришимиз мумкин. 103 та инвестицион лойиҳаларда хорижий инвесторлар иштирок этиш истагини билдиришган. Мазкур лойиҳаларга 1360 млн.доллар миқдорида маблағ киритилиши режалаштирилган бўлиб, уларда хорижий инвестицияларнинг улуши 77 фоизни ташкил қилади.

Эркин иқтисодий зоналар ҳудудида замонавий корхоналар ташкил қилишда Хитой Халқ Республикаси тадбиркорлари фаоллик кўрсатишмоқда. Хусусан, хитойлик инвесторлар улушига хорижий инвестицияларнинг 727,9 млн. АҚШ доллари ёки 42,5%и тўғри келади. Малайзиялик тадбиркорлар улушига (250,9 млн. АҚШ доллари) 14,6%, Сингапурлик инвесторларга

(183,7 млн. АҚШ доллари) 10,7% инвестициялар тўғри келади. Туркиялик тадбиркорлар 122,6 млн. АҚШ доллари миқдорида маблағ киритишни режалаштиришган. Россия Федерацияси тадбиркорлари умумий қиймати 68,3 млн. АҚШ долларига тенг бўлган 11 та инвестицион лойиҳада иштирок этиш таклифини билдиришган (4-расм).

4-расм. Ҳамкор–мамлакатлар томонидан Ўзбекистон эркин иқтисодий зоналарига хорижий инвестицияларнинг киритилиши.

Манба: Ўзбекистон иқтисодиёт ва саноат вазирлигининг маълумотлари.

Бугунги кунда мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ЭИЗларда умумий қиймати 2 млрд. АҚШ долларига тенг бўлган 434 та лойиҳа амалга оширилмоқда. Мазкур лойиҳаларни амалга ошириш асносида 32,5 мингта янги иш ўрни яратилиши кўзда тутилган. Бугунги кунда ЭИЗларда амалга оширилаётган лойиҳалар истиқболда амалга оширилиши кўзда тутилган лойиҳаларга нисбатан бир мунча кам харажатли ҳисобланади. Бугунги кунда ЭИЗларда амалга оширилаётган битта лойиҳанинг ўртача қиймати 12,4 миллион АҚШ долларини ташкил этаётган бўлса, истиқболда бундай лойиҳаларнинг ўртача қиймати 21 млн. АҚШ долларини ташкил этиши кутилмоқда. Амалга оширилиши кўзда тутилган лойиҳалар қиймати ошиб борсада,

замонавий техника ва технологияларнинг жорий этилиши ҳисобига кам сонли иш ўринлари яратилади (1-илова).

Навоий вилояти ҳудудини тўлиғича эркин иқтисодий зонага айлантириш тўғрисидаги Президент Фармонининг қабул қилиниши янги ҳудудий-ишлаб чиқариш тузилмаларини ташкил қилишда янги имкониятларни тақдим этди. ЭИЗнинг фаолият кўрсатиши муддати 2030 йилгача белгиланган бўлиб, юқори технологияли, инновацион, экспортга йўналтирилган ва импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш асосий мақсад ҳисобланади.

“Навоий” ЭИЗда амалга оширилиши кўзда тутилган инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш мақсадида халқаро молиявий институтлар ва хорижий давлатларнинг молиявий муассаларидан 1 млрд. АҚШ долларидан кам бўлмаган миқдорда маблағлар жалб этиш режалаштирилган.

Мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналар фаолиятини тартибга солувчи қонунчилик базаси шакллантирилди, маъмурий функцияларни номарказлаштириш ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳридаги эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналарининг маъмурий кенгашлари ваколатларини кенгайтириш орқали уларнинг фаолиятини бошқариш механизми соддалаштирилди.

Шу билан бирга, эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш ва фаолият кўрсатиш амалиётини ўрганиш уларнинг самарали фаолият юритишига тўсқинлик қилувчи тизимли муаммолар ва камчиликлар мавжудлигини кўрсатмоқда.

Хусусан, маъмурий кенгашлар ва эркин иқтисодий зоналар дирекциялари фаолиятининг етарлича самарали эмаслиги, шунингдек, транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасининг сустривожланганлиги инвестиция лойиҳаларини жадал амалга оширишга тўсқинлик қилмоқда ва эркин иқтисодий зоналарнинг салоҳиятли инвесторлар учун жозибадорлигини пасайтирмоқда.

Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини мувофиқлаштиришда давлат бошқаруви органлари функцияларининг такрорланиши инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш билан боғлиқ ташкилий масалаларни ҳал қилишнинг кечикишига олиб келмоқда.

Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини мувофиқлаштириш ва бошқариш тизимини янада содалаштириш, инвестициялар жалб қилиш учун шароитларни яхшилаш, инвестиция лойиҳаларини жадал амалга оширишни таъминлаш, шу асосда янги иш ўринларини ташкил этиш ва аҳоли даромадларини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 декабрдаги “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини мувофиқлаштириш ва бошқарув тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармонида юқорида тилга олиб ўтилган муаммоларни бартараф этиш мақсадида “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Қонунини ишлаб чиқиш кўзда тутилган. Мазкур қонуннинг қабул қилиниши эркин иқтисодий зоналар фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишда муҳим дастак бўлиб хизмат қилади.

Янги эркин иқтисодий зоналарни ташкил қилишда инвестицион лойиҳаларни жойлаштиришнинг мақсадга мувофиқлигини, лойиҳаларни амалга оширишга тайёргарликнинг қай даражада эканлигини чуқур таҳлил қилиш талаб этилади. Мазкур масалаларнинг чуқур таҳлил қилинмаганлиги боис бугунги кунда ташкил этилган эркин иқтисодий зоналарнинг ярмидагина ишлаб чиқариш фаолияти йўлга қўйилган. Фармацевтик маҳсулотларни ишлаб чиқаришга ихтисослашган эркин иқтисодий зоналарнинг бор йўғи иккитасида инвестицион лойиҳалар амалга оширилган холос. Янгидан ташкил этилган “Наманган”, “Термиз” ва “Андижон-фарм” эркин иқтисодий зоналарида инвестицион лойиҳалар эндигина ишлаб чиқиш ва экспертизадан ўтказиш босқичларидан ўтказилмоқда.

Эркин иқтисодий зоналар биринчи навбатда экспортни ривожлантириш ва маҳаллий хом ашёни чуқур қайта ишлаш асосида юқори технологияли

ишлаб чиқаришларни йўлга қўйишга йўналтирилган бўлсада, таҳлилларимиз бу вазифа талаб даражасида бажарилмаётганлигини кўрсатмоқда. Саноат ишлаб чиқариши маҳсулотлари улушида ЭИЗлар томонидан ишлаб чиқарилган саноат маҳсулотларининг улуши 0,1 фоиздан камроқни ташкил этмоқда, мазкур зоналарда ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг 22 фоизи экспортга йўналтирилмоқда холос. Хорижий мамлакатларда эса ушбу зоналарда ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг 40-60%и экспортга йўналтирилади.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, эркин иқтисодий зоналарда амалга оширилаётган инвестицион лойиҳалар сифати ва уларни амалга ошириш мониторинги ҳар доим ҳам махсус зоналарнинг самарали фаолият юритишини таъминлаш борасида қўйилувчи талабларга жавоб беравермайди. Бу эса ўз навбатида кутилаётган натижани бермаяпти, хусусан эркин иқтисодий зоналарда амалга оширилаётган лойиҳаларнинг асосий қисми ички инвестициялар ҳисобига молиялаштирилмоқда (64%). 2018 йилда саноатга йўналтирилган хорижий инвестициялар улуши атиги 1 фоизни ташкил этганлиги ачинарли ҳолат ҳисобланади.

Эркин иқтисодий зоналар маъмурияти хорижий ва маҳаллий инвесторларни эркин иқтисодий зоналар ҳудудида тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишга жалб қилишни рағбатлантириш мақсадида эркин иқтисодий зоналарда тадбиркорлик ва инвестиция фаолиятини юритиш борасида яратилган шарт-шароит ва қулайликларни мамлакатда ва хорижда кенг тарғиб қилишлари талаб этилади. Бу борада реклама ва ахборот фаолияти билан шуғулланувчи органлар фаолиятининг аниқ мақсад ва вазифаларини аниқлаштириш зарур. Бугунги кунда аксарият эркин иқтисодий зоналарнинг Интернет сайтлари мавжуд эмас.

Эркин иқтисодий зоналарда амал қилувчи солиқ имтиёзлари ва преференцияларини иқтисодиётнинг айрим тармоқ ва соҳаларига тақдим этилган имтиёзлар билан таққослаш ва айрим иқтисодиёт тармоқ ва соҳаларида фаолият кўрсатувчи ишлаб чиқариш субъектларининг фаолиятини

ЭИЗ ҳудудига кўчирилиши қай даражада навф келтиришини баҳолаш талаб этилади. Бу ўз навбатида эркин иқтисодий зоналарда қулай ишбилармонлик муҳитини янада яхшилашга ва инвестициялар оқимини фаоллаштиришга хизмат қилади.

Шундай қилиб, истиқболда эркин иқтисодий зоналарни ривожлантириш Ўзбекистон ҳудудларининг бой табиий-иқтисодий, минерал-хомашё, илмий-техник ва меҳнат салоҳиятидан самарали фойдаланиш, янги рақобатбардош саноат ишлаб чиқаришларни ва хусусий бизнес фаолиятини ривожлантириш, саноат кооперациясини чуқурлаштириш ҳисобига янги иш ўринларини яратиш ва аҳоли даромадларини оширишга хизмат қилади.

2.2. Сирдарё ЭИЗ фаолиятини янада такомиллаштиришнинг долзарб вазифалари

Сирдарё вилоятининг ишлаб чиқариш ва ресурс салоҳиятидан комплекс ҳамда оқилона фойдаланишини таъминлаш, шу аснода янги иш ўринлари ташкил этиш ва маҳаллий аҳолининг даромадларини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 апрелдаги “Сирдарё” эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-5412-сонли Фармони ва Сирдарё вилояти ҳокимининг 2018 йил 13 апрелдаги 299-сонли қарорига асосан “Сирдарё” эркин иқтисодий зона дирекцияси” давлат унитар корхонаси Сирдарё тумани ва Янгиер шаҳридан Сирдарё вилоятидан ўтган М-34 ва М-39 магистрал йуллари бўйлаб жами 897,2 гектар ер майдони ажратилиб ташкил этилди⁵⁴.

Мазкур эркин иқтисодий зонанинг асосий вазифалари этиб қуйидагилар белгилаб берилди:

- Сирдарё вилоятининг ишлаб чиқариш ва ресурс салоҳиятидан самарали фойдаланган ҳолда маҳаллий минерал-хом ашё ресурсларини чуқур

⁵⁴Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 апрелдаги “Сирдарё” эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5412-сонли Фармони. <http://www.lex.uz/docs/3678367>

кайта ишлаш ва юқори қўшилган қийматга эга рақобатбардош, импорт ўрнини босадиган маҳсулотлар ишлаб чиқарилишини кенгайтириш;

- мева-сабзавот ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш, сақлаш ва қадоқлаш, тўқимачилик, пойабзал ва чарм-галантерея, экологик жиҳатдан хавфсиз кимё, фармацевтика, озиқ-овқат, электротехника саноати, машинасозлик ва автомобилсозлик, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ва бошқа йўналишларда замонавий ишлаб чиқаришларни ташкил қилиш учун тўғридан-тўғри хусусий инвестицияларни, шунингдек, хорижий инвестицияларни фаол жалб этиш;
- эркин иқтисодий зона корхоналари ўртасида ҳамда бошқа маҳаллий корхоналар билан мустаҳкам кооперация алоқаларини ўрнатиш ва ривожлантириш асосида маҳаллий хом ашё ва материаллардан юқори технологияли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш;
- “Сирдарё” ЭИЗ ҳудудида ишлаб чиқариш, муҳандислик-коммуникация, йўл-транспорт ва ижтимоий инфратузилмани жадал ривожлантириш, шунингдек, ушбу ҳудудда сифатли логистика хизматлари кўрсатиш бўйича замонавий инфратузилмани шакллантириш;
- эркин иқтисодий зоналарнинг соҳа кадрларига бўлган жорий ва истиқболдаги эҳтиёжларидан келиб чиқиб, юқори малакали мутахассисларни тайёрлашни ташкил этишда ва уларнинг эркин иқтисодий зонада жойлашган корхоналарда ишлаб чиқариш амалиётини ўташида катнашиш.

2018 йил давомида “Сирдарё” эркин иқтисодий зонасида 20 та инвестицион лойиҳа амалга оширилиб, бунинг натижасида 1600 га яқин янги иш ўринлари яратилди ва қарийб 18 миллион АҚШ доллари миқдорида маҳсулот ва хизматлар экспорти таъминланди⁵⁵ (3-илова).

⁵⁵Сирдарё вилояти Статистика бошқармаси маълумотлари.//<http://sirstat.uz/uz/rasmiy-statistik>

Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишнинг муҳим вазифаларидан бири-бу эркин иқтисодий зонанинг ўзида ва шунингдек эркин иқтисодий зона жойлашган ҳудудда қулай инвестицион муҳитни шакллантиришдан иборатдир. Бу вазифанинг долзарб эканлиги шунда кўринадик, “инвестицион бозорнинг жозибадорлиги ва сармоя киритишдаги инвестицион таваккалчилик даражаси ва тадбиркорлик инфратузилмаси сифатини белгилаб берувчи сиёсий, иқтисодий ва молиявий омилларнинг умумийлиги” сифатида эркин иқтисодий зоналарда таркиб топган инвестицион иқлим нафақат маҳаллий балки хорижий инвесторларнинг ҳам эркин иқтисодий зонага инвестиция киритишларини белгилаб беради. Бу эса ўз навбатида ЭИЗларда кечаётган инвестицион жараёнларнинг янада жадал ривожланишига ва кейинчалик мамлакатнинг бошқа ҳудудларига ҳам кенг ёйилишига катта таъсир кўрсатади. Шунини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, бу борада тескари боғлиқлик ҳам мавжуд бўлиб, унга кўра эркин иқтисодий зоналар инновацион ривожланишининг жадаллашуви инвестицион иқлимнинг яхшиланишига олиб келади. Бироқ, бир қатор йирик ғарб рейтинг агентликлари мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган эркин иқтисодий зоналарнинг инвестицион жозибадорлигини ва инвестицион иқлимини салбий баҳоламоқдаларки, бу ўз навбатида хорижий инвесторларнинг мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган эркин иқтисодий зоналарга қизиқишларининг пасайишига олиб келмоқда. Мисол учун, глобаллашув шароитида бизнес юритиш борасида дунёда энг йирик нашрлар бири ҳисобланувчи “FDI Magazine” экспертлари томонидан тузилган “Global Free Zones of the Year” рейтингига мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган эркин иқтисодий зоналарнинг бирортаси ҳам киритилмаган.

Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган эркин иқтисодий зоналарнинг ривожланишига қандай омиллар тўсиқ бўлаётганлигинини билиш, инвестиция киритиш учун қулай ҳудуд сифатида хорижий инвесторлар томонидан катта эътибор қаратилмаётганлиги сабабларини аниқлаштириш

учун, мазкур эркин иқтисодий зоналарда таркиб топган инвестицион иқлимнинг SWOT- таҳлилини амалга оширамиз.

6-жадвал.

Мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган эркин иқтисодий зоналарда таркиб топган инвестицион иқлимнинг SWOT-таҳлили

Кучли томонлар (S – strengths):	Кучсиз томонлар (W – weaknesses):
<p>Эркин божхона ҳудуди тартиби ва тадбир-корлик фаолиятини амалга оширишнинг алоҳида тартиби амал қилиши (солик имтиёзлари, маъмурий тартибга солишнинг соддалаштирилган тизими-“ягона дарча” тамойилининг амал қилиши;</p> <p>Эркин иқтисодий зоналарнинг замонавий инфратузилма объектлари билан таъминланганлиги;</p> <p>Йирик транспорт коммуникациялари яки-нида жойлашганлиги каби бир қатор табиий-географик устуворликлар;</p> <p>Катта табиий-ресурс салоҳияти ва шу кабилар</p>	<p>ЭИЗларнинг ташқи муҳит ўзгаришларига тезда мослаша олмасликлари;</p> <p>ЭИЗ резидент-корхоналари инвестицион фаоллиги ва унда кечаётган инновацион жараёнларнинг нисбатан сустлиги;</p> <p>ЭИЗларни ривожлантириш учун ажрати-лаётган бюджет маблағларининг ноқонуний йўллар билан ўзлаштирилиши, коррупцион схемаларнинг ҳамон сақланиб қолаёт-ганлиги, солиқдан қочиш мақсадида корхо-налар томонидан спекулятив схемалардан кенг фойдаланилиши;</p> <p>Ташқи иқтисодий фаолият ва инвестицион ресурслар бозорида фаолият олиб бориш кўникмасига эга бўлган малакали мутахассисларнинг етишмаслиги;</p> <p>Миллий ЭИЗлар тўғрисида хорижий сар-моядорлар ўртасида салбий фикрларнинг мавжудлиги.</p>
Имкониятлар (O – opportunities):	Хавф-хатарлар (T – threats):
<p>Ташқи иқтисодий алоқаларнинг кучайиши ва ЭИЗларнинг экспорт салоҳиятини оши-ришга қаратилган давлатнинг рағбат-лантирувчи сиёсати;</p> <p>Марказий Осиё давлатлари ва шунингдек МДҲ давлатлари доирасида интеграцион алоқаларнинг янада кучайиши;</p> <p>Очиқ инновациялар моделининг кенг қўлланилиши;</p> <p>Хорижий ҳамкорлар билан биргаликда тадқиқотларни амалга ошириш ва инновацион лойиҳаларни амалга ошириш;</p> <p>Юқори технологияли ишлаб чиқаришларни йўлга қўйишга катта эътибор қаратилиши;</p> <p>ЭИЗлар билан университетлар ва маҳаллий давлат бошқаруви органлари ўртасида “уч ёқлама спирал модели” асосида ҳамкорлик алоқаларининг йўлга қўйилиши;</p> <p>Маҳаллий ЭИЗларнинг нуфузини ошириш мақсадида моҳирона менежмент ва маркетинг стратегияларининг амалга оширилиши</p>	<p>ЭИЗлар фаолиятини тартибга солиш борасида давлатнинг пухта ўйланган сиёсатини ифода этувчи стратегия ва концепцияларнинг мавжуд эмаслиги; ЭИЗлрани бошқарувчи компаниялар муста-қиллик даражасининг пастлиги;</p> <p>ЭИЗларни ташкил этишдан кўзланган мақсадларга эришишда хусусий инвесторлар ва рези-дентларнинг қизиқиш ва манфаатдорли-гининг пастлиги;</p> <p>ЭИЗлар резидентлари фаолиятини баҳолашнинг самарали тизимининг мавжуд эмаслиги;</p> <p>Хорижий инвестицияларни жалб қилиш борасида ривожланаётган мамлакатлар ўр-тасида рақобат курашининг тобора шиддат-ли тус олиш</p>

Манба: муаллиф ишланмаси

Мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган алоҳида иқтисодий ҳудудларнинг муаммолари кўп жиҳатдан ташқи муҳит омилларига боғлиқ бўлгани ҳолда, уларнинг аксарият қисми давлатнинг мазкур ҳудудларни ташкил этиш борасида “тепадан пастга” тамойили асосида амалга оширган сиёсати натижаси ҳисобланади. Ушбу вазиятда маҳаллий давлат бошқаруви идоралари, хусусий инвесторлар ва резидентларнинг манфаатлари ва қизиқишлари етарлича эътиборга олинмай қолади.

Шундай қилиб, бугунги кунда мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш ва ривожлантиришда ЭИЗларнинг ташқи муҳит ўзгаришларига тезда мослаша олмасликлари; ЭИЗ резидент-корхоналари инвестицион фаоллиги ва унда кечаётган инновацион жараёнларнинг нисбатан сустлиги; ЭИЗларни ривожлантириш учун ажратилаётган бюджет маблағларининг ноқонуний йўллар билан ўзлаштирилиши, коррупцион схемаларнинг ҳамон сақланиб қолаётганлиги, солиқдан қочиш мақсадида корхоналар томонидан спекулятив схемалардан кенг фойдаланилиши; ташқи иқтисодий фаолият ва инвестицион ресурслар бозорида фаолият олиб бориш кўникмасига эга бўлган малакали мутахассисларнинг етишмаслиги; миллий ЭИЗлар тўғрисида хорижий сармоядорлар ўртасида салбий фикрларнинг мавжудлиги каби кучсиз жиҳатлар билан бир бирга, бир қатор имкониятлар ҳам мавжудки, улардан оқилона фойдаланиш келгусида ЭИЗларнинг фаолият самарадорлигининг ортишига олиб келади.

Мавжуд кучли жиҳатларни янада мустаҳкамлаш ва кучсиз жиҳатлар таъсирини минималлаштириш, бор имкониятларни тўлақонли тарзда ишга тушириш ҳисобига маҳаллий эркин иқтисодий зоналарнинг инвестицион иқлимини яхшилаш учун келгусида SWOT-таҳлилнинг тўртта стандарт стратегиясини ҳисобга олган ҳолда иш кўриш талаб этилади:

1) S-O (имкониятларни тўла рўёбга чиқариш учун кучли томонлардан фойдаланиш): масалан, транспорт коммуникациялари ва географик жиҳатдан қулай жойлашув ЭИЗларнинг ташқи иқтисодий алоқаларини ривожлантиришга ва экспорт салоҳиятини ошишига хизмат қилиши мумкин

бўлса, тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишнинг алоҳида тартиби-инновацион ишлаб чиқаришларни ривожлантиришга хизмат қилади.

2) W- O (имкониятлардан фойдаланиш учун кучсиз жиҳатларни бартараф этишга қаратилган ҳаракатлар): очик инновациялар моделини кўллашга маҳаллий эркин иқтисодий зоналар имиджининг яхши эмаслиги салбий таъсир кўрсатса, уч ёклама спирал моделини амалга оширишга-резидент-корхоналар инновацион фаоллигининг пастлиги салбий таъсир кўрсатади. Бу камчиликларни бартараф этиш учун ЭИЗларда капитални турли тавсифдаги хавф-хатарлардан химоя қилувчи жозибадор бўлган суғурталаш тизимини шакллантириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

3) S-T (хавф-хатарларни бартараф этиш учун кучли томондан фойдаланишга қаратилган ҳаракатлар): масалан, ЭИЗларни ривожлантиришнинг асосий кўрсаткичларига эришишда хусусий инвесторлар ва резидентларнинг қизиқишларини ошириш мақсадида рағбатлантирувчи солиқ имтиёзларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади; шунингдек солиққа тортиш борасидаги преференциялар хорижий инвестициялар учун рақобат кураши кучайган бир шароитда у ёки бу ЭИЗга инвестиция киритиш борасида муҳим қарорлар қабул қилишда етакчи ўрин тутаяди.

4) W-T (хавф-хатарларни камайтириш учун кучсиз томонларни бартараф этишга йўналтирилган ҳаракатлар): масалан, ЭИЗларни ривожлантириш борасида ҳукумат томонидан ишлаб чиқилган яхлит концепциянинг мавжуд эмаслиги ЭИЗлар фаолияти самарадорлигининг пасайишига, имконият ва имтиёзлардан ноқонуний фойдаланиш ҳолатларининг авж олишига олиб келади, бу эса ўз навбатида бошқарувчи компаниялар ва резидентлар фаолиятини назорат қилиш тизимини такомиллаштириш заруратини келтириб чиқаради.

Хулоса қилиб айтганда мамлакатимизда ЭИЗларнинг инвестицион иқлимини янада яхшилаш, хусусий инвесторлар ва резидентлар олдида ЭИЗларнинг нуфузини ошириш масалаларини ўз ичига олган узоқ муддатли

стратегия ишлаб чиқилиши ва бу жараён бевосита давлат томонидан алоҳида назоратга олиниши мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

2.3. Сирдарё ЭИЗ фаолиятини бошқариш самарадорлигини оширишда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш истикболлари

Мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналар фаолиятини бошқариш маъмурий кенгаш ва ЭИЗ дирекцияси томонидан амалга оширилади.

ЭИЗларнинг маъмурий кенгаши эркин иқтисодий зоналар фаолиятини давлат томонидан бошқариш ва мазкур зоналар фаолиятини мувофиқлаштириш билан шуғулланади. Маъмурий кенгаш инвестициялаш борасидаги битимлар бўйича асосий талабларни белгилайди, лойиҳаларнинг бизнес-режаларини ва ЭИЗ иштирокчиси мақомини олиш учун аризаларни кўриб чиқади, ЭИЗ ҳудудида амалга ошириш учун лойиҳаларни саралайди. Маъмурий кенгаш турли вазирлик ва идораларнинг вакилларида ташкил топган. Бу ўз навбатида инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш борасидаги аризаларни ўз вақтида кўриб чиқишни мураккаблаштиради, чунки маъмурий кенгашнинг ҳар битта аъзосининг мазкур аризаларни кўриб чиқиши учун муайян муддат талаб этилади. Маълумот тариқасида айтиш мумкинки, “Сирдарё” эркин иқтисодий зонасида лойиҳа қиймати 5 млн. АҚШ долларидан ошиқ инвестицион лойиҳалар бўйича барча манфаатдор вазирлик ва идоралар ўзларининг ёзма хулосаларини берсаларда, жараённинг якунида Республика маъмурий кенгашининг якуний Йиғилиш баёни-Қарорини тегишли вазирлик ва идораларнинг вакиллари имзолашлари талаб этилади. Бу хил амалиёт аризаларни кўриб чиқиш ва улар бўйича якуний хулосалар олиш муддатининг чўзилишига олиб келади. Лойиҳани молиялаштириш манбаларидан қатъий назар лойиҳа қиймати 5 млн. доллардан зиёд бўлган барча инвестицион лойиҳалар юқоридаги тартибда кўриб чиқилади.

Бундан ташқари, Маъмурий кенгаш ўз фаолиятини доимий асосда амалга оширмайди, бу эса инвесторлар билан доимий мулоқотда бўлиш имкониятларини чеклаб қўяди.

ЭИЗ дирекцияси бевосита ЭИЗ иштирокчилари билан доимий иш олиб боровчи, хорижий инвесторларга ҳар томонлама кўмак кўрсатувчи орган ҳисобланади. Бунда ЭИЗ дирекциясининг штатлар сони ЭИЗ фаолиятининг барча жабҳаларини қамраб олиш ва уни самарали бошқариш учун етарли эмаслигини кузатиш мумкин. Аксарият ҳолатларда ЭИЗ дирекциясининг ходимлари ЭИЗ фаолиятини самарали йўлга қўйиш, ўз кўникма ва малакаларини муттасил тарзда ошириб бориш имкониятига эга эмаслар. Хусусан, “Сирдарё” ЭИЗ дирекцияси фаолиятини таҳлил қилиш шуни кўрсатмоқдаки, дирекция ходимлари сони инвесторлар билан ишлаш учун етарли эмас, ходимларнинг ривожланган хорижий давлатларнинг ЭИЗлари фаолияти билан танишиш мақсадида хорижий сафарларга чиқиш имкониятлари чекланган. Дирекциянинг моддий-техник базаси инвесторлар билан йирик учрашувлар ташкил этиш, инвесторлар учун ЭИЗ ҳудудида экскурсиялар уюштиришга имкон бермайди.

Бундан ташқари, ЭИЗлар учун энг катта муаммолардан бири- бу ер участкаларини олиш ҳисобланади. ЭИЗ ҳудудидаги ер майдонлари бевосита вилоятлар ҳокимияти тасарруфида бўлгани ҳолда, ЭИЗ маъмурий кенгашининг қарори асосида ер участкалари ЭИЗ иштирокчиларига тегишли вилоят ҳокимларининг қарори асосида ажратиб берилади. Мазкур ҳолат ЭИЗ иштирокчилари билан тегишли ҳокимликлар ўртасида ер участкаларини ажратиб бериш борасида қатор қийинчиликларни ва низоларни келтириб чиқаради.

Буларнинг барчаси Маъмурий кенгаш ва ЭИЗ дирекцияси томонидан ЭИЗларни бошқаришнинг таркиб топган бошқарув тизимининг самарасизлигини кўрсатади. Шунини таъкидлаш лозимки, тараққий этган мамлакатларда ЭИЗларни бошқариш ягона орган томонидан бошқарилади. Хусусан, Хитойнинг Гуандун провинциясида ЭИЗларни бошқариш бўйича Гуандун

провинцияси Қўмитаси ташкил этилган бўлса, Жанубий Кореяда- ЭИЗ Қўмитаси фаолият кўрсатади.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, ЭИЗларни бошқариш самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидагиларни амалга оширишни таклиф қиламиз:

➤ Амалдаги Маъмурий кенгаш ва ЭИЗ дирекциясининг ваколатларини бирлаштириш, Маъмурий кенгашнинг ваколатларини ЭИЗ дирекциясига бериш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Шу билан биргаликда ЭИЗ дирекциясининг штат бирликлари сонини кўпайтириш талаб этилади. Юқоридаги чора-тадбирларни амалга ошириш ЭИЗ дирекцияси фаолияти самарадорлигининг ортишига, давлат идораларининг ЭИЗ фаолиятига кўп босқичли аралашув тизимининг соддалашувига хизмат қилади.

➤ 5 млн. АҚШ долларидан ошиқ бўлган инвестицион лойиҳалар бўйича аризаларни кўриб чиқиш ваколатини ЭИЗ дирекциясига бериш, бу ўз навбатида инвесторлар билан тўғридан-тўғри мулоқотга киришиш, уларнинг аризаларини тезкор кўриб чиқилишини таъминлайди. Мазкур вазиятда маҳаллий давлат бошқарув идоралари билан ЭИЗ дирекциясининг ўзаро таъсирлашув доирасини аниқлаштириш талаб этилади. Бунда ЭИЗ лар фаолиятининг устувор йўналишларини белгилаб бериш борасидаги ваколатларни Республика мувофиқлаштирувчи кенгашида қолдириш зарур деб ҳисоблаймиз.

➤ Маъмурий ислохотлар концепциясидан келиб чиққан ҳолда, давлат идораларининг иқтисодиётга аралашувини камайтириш мақсадида ЭИЗ ҳудудида ишлаб чиқариш қувватларини жойлаштириш учун ер участкаларини ажратиб бериш ваколатини ЭИЗ дирекциясига бериш.

Халқаро амалиётнинг кўрсатишича, ЭИЗларни бошқариш ваколатини хорижий менежерларга ва ихтисослашган компанияларга бериш- ЭИЗлар фаолиятини самарали бошқаришда катта ўрин тутади. Шу сабабли, мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ЭИЗларни бошқаришни ЭИЗларни бошқаришда катта тажрибага эга бўлган хорижий компания ва менежерларга

бериш имкониятларини қараб чиқиш лозим. Бугунги кунда Қозоғистон Республикасида “Оқтов денгиз порти”ни бошқаришни DP World компаниясига бериш бўйича музокаралар олиб борилмоқда. Масалан, DP World компанияси Панаманинг “Panama Pacifico” эркин иқтисодий зонасини бошқариш ваколатини қўлга киритиб, мазкур зонани ривожлантиришга 705 млн. АҚШ доллари йўналтирган. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, мамлакатимизда тажриба тариқасида бир нечта ЭИЗларни бошқаришни мазкур соҳада катта тажрибага эга бўлган хорижий компанияларга бериш амалиётини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

ЭИЗ иштирокчиларини рўйхатга олиш ва ЭИЗ ҳудудида инвестицион лойиҳаларни жойлаштириш учун инвестицион лойиҳаларни танлаб олиш жараёнида инвестор ЭИЗ дирекциясига ЭИЗ ҳудудида ишлаб чиқаришни жойлаштириш учун тўлдирилган инвестицион ариза тақдим этади ва унга қуйидаги ҳужжатларни тақдим этади:

- мазкур инвесторнинг фаолиятини ёки инвесторнинг давлат рўйхатидан ўтганлигини тасдиқловчи ҳужжат ёки маълумот;
- инвестицион лойиҳага илова қилинувчи бизнес-режа;
- инвесторнинг мазкур соҳада тажрибага эга эканлигини тасдиқловчи маълумотлар;
- инвесторнинг сўнгги уч йил давомидаги молиявий-хўжалик фаолияти тўғрисида маълумотлар.

Агар инвестор мазкур соҳада ишлаш тажрибасига эга бўлмаса, у ЭИЗ дирекциясига шу соҳада ишлаш тажрибасига эга бўлган шерикларни жалб этиши тўғрисида ахборот тақдим этади.

Инвестор хўжалик фаолиятини амалга оширган ёки оширмаганлигидан қатъий назар дирекцияга ҳамкорлардан бирининг молиявий-хўжалик фаолияти тўғрисидаги маълумотларни тақдим этиши керак бўлади. Тадбиркорлик фаолияти таваккалчиликка асосланишини ҳисобга олган ҳолда, инвесторнинг у ёки бу фаолият соҳасида иш тажрибасига эга бўлиши, унинг келгусида муваффақиятли фаолият кўрсатишини кафолатламайди. Бундан

ташқари, инвесторлар тажрибали мутахассисларни жалб қилган ҳолда, ЭИЗ ҳудудида самарали ишлаб чиқаришларни йўлга қўйишлари мумкин. Дунёнинг аксарият мамлакатларида инвесторлар мазкур ҳуқуқдан кенг фойдаланадилар. Шундан келиб чиққан ҳолда, ЭИЗ иштирокчиларини рўйхатга олиш ва уларга ЭИЗ ҳудудида ишлаб чиқариш фаолиятини йўлга қўйишда мазкур талабни бекор қилиш тавсия этилади.

Бугунги кунда мамлакатимизда ЭИЗларнинг иштирокчиларига улар киритган инвестиция миқдоридан келиб чиққан ҳолда, 3 йилдан 10 йилгача бўлган муддатга солиқ имтиёзлари берилади. Киритилиши лозим бўлган инвестицияларнинг минимал миқдори 300 минг АҚШ доллари эквивалентини ташкил этади. Бироқ, бугунги кунда бозорда таркиб топган вазият, тадбиркорлик фаолияти ривожининг айна дамдаги ҳолати мазкур маблағ суммасининг бир мунча катта эканлигини ва бу маҳаллий инвесторларнинг иштиёқини сўнишига олиб келаётганлигини кўрсатмоқда. Шу муносабат билан инвестициялар оқимини кўпайтириш, қулай инвестицион иқлимни шакллантириш мақсадида ЭИЗга киритилувчи инвестицияларнинг энг кам миқдорини 100 минг АҚШ доллари эквиваленти қилиб белгилаш лозим, деб ҳисоблаймиз.

ЭИЗ иштирокчиларини солиққа тортиш борасидаги камчиликлардан яна бири, бу солиқ имтиёзларини ҳисоблаш муддати ҳисобланади. Одатда, солиқ имтиёзларини ҳисоблаш ЭИЗ дирекцияси томонидан иштирокчини рўйхатга олинган давридан бошлаб ҳисобланади. Мамлакатимизда кўпчилик ЭИЗларнинг ташкил этилганлигига унча кўп муддат бўлмаганлиги ва мазкур зоналарда инфратузилма ва зарурий объектлар эндигина ташкил этилаётганлиги боис, ЭИЗ иштирокчиларига ўз ишлаб чиқариш фаолиятларини бошлашлари учун маълум бир муддат талаб этилади, шу боис ЭИЗ иштирокчиларига ҳисобланувчи солиқ имтиёзларини улар ишлаб чиқариш фаолиятини йўлга қўйган пайтидан бошлаб ҳисоблаш зарур, деб ҳисоблаймиз.

Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишда асосий мақсад экспорт салоҳиятини оширишдан иборат эканлигини инобатга олсак, бугунги кунда ЭИЗ иштирокчилари ЭИЗдан ташқарида жойлашган корхоналар билан бир хил маҳсулот ва хизматларни ишлаб чиқармоқдалар ва ЭИЗ иштирокчилари учун яратилган солиқ ва божхона имтиёзларидан фойдаланмоқдалар. Бу ўз навбатида иқтисодиётда носоғлом рақобат муҳитининг қарор топишига олиб келишини унутмаслик лозим.

Ижтимоий инфратузилманинг етарлича ривожланмаганлиги ЭИЗларни ривожлантириш борасидаги муҳим тўсиқлардан бири ҳисобланади. Бу эса ўз навбатида ЭИЗларга инвестициялар оқимининг кўпайишига, зоналар ҳудудида ишлаб чиқаришларнинг ривожланишига катта салбий таъсир кўрсатади. ЭИЗ дирекцияси уй-жой, маданий объектлар, умумий овқатланиш ва чакана савдо шаҳобчалари, спорт-соғломлаштириш ва тиббиёт муассасаларини барпо этишга алоҳида эътибор қаратишлари лозим. Ижтимоий, молиявий инфратузилма объектларини барпо қилиш ва консалтинг хизматлари кўрсатилишини йўлга қўйиш ЭИЗ фаолияти самарадорлигининг ортишига хизмат қилади.

ЭИЗларни ташкил этишнинг жаҳон тажрибаси ЭИЗларни маълум бир фаолият турига ихтисослаштириш катта самара беришини кўрсатади. Шунининг инобатга олган ҳолда, мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ЭИЗларни маълум бир фаолият ва ишлаб чиқариш турига мослаштириш замон талаби ҳисобланади.

Бугунги кунда мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ЭИЗлар унчалик ҳам таниқли ва машҳур эмас. Глобал Интернет тармоғида бир қатор ЭИЗларнинг расмий веб-сайтлари мавжуд эмас, веб-сайтлари мавжуд ЭИЗларнинг ҳам расмий веб-саҳифалари талабга жавоб бермайди. Веб-сайтга киритилган маълумотлар қарийб икки йилдан буён деярли янгиланмаган. ЭИЗларнинг инвестицион салоҳияти билан танишишга имкон берувчи хорижий тилларда саҳифалар мавжуд эмас (2-илова). ЭИЗларнинг имкониятларини тарғиб қилиш мақсадида мамлакатимиз ЭИЗлари томонидан реклама

компаниялари деярли амалга оширилмасдан келмоқда. Хусусан, Хитой, Сингапур, Жанубий Корея, Дубай эркин иқтисодий зоналари кенг миқёсли реклама компанияларини амалга ошириш ҳисобига машхурлик даражасига чиққанлар. Дунё тажрибасидан келиб чиққан ҳолда мамлакатимиз ЭИЗларига инвестицияларни жалб қилишнинг маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш талаб этилади.

Давлат мулки ва давлат ташаббускорлиги асосида ташкил этилган эркин иқтисодий зоналардан аста-секинлик билан хусусий мулкка асосланган эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш амалиётига ўтиш эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишнинг замонавий концепциясининг мазмунини ташкил этади. Дастлабки хусусий ЭИЗлар Мексика, марказий Америка ва Жанубий-Шарқий Осиё мамлакатларида ташкил этилган. Жаҳон мамлакатларининг амалиёти давлат-хусусий шерикчилиги ва давлат мулки ва ташаббуси асосида ташкил этилган эркин иқтисодий зоналарнинг нисбати давлат-хусусий шерикчилик асосидаги ЭИЗларнинг фойдасига эканлигини кўрсатади. Филиппинда хусусий ЭИЗларнинг умумий ЭИЗлардаги улуши 70 фоиздан ошади, Тайланд ва Вьетнам хусусий ЭИЗлари инвестициялар оқимининг кўплиги билан ажралиб туради.

7-жадвал.

Давлат ва хусусий ЭИЗ лар сонининг минтақалар бўйича нисбати.

Минтақа	Хусусий ЭИЗлар	Давлат ЭИЗлари
Америка	394	156
Осиё-Тинч океани минтақаси	556	435
Марказий, Шарқий Европа ва Марказий Осиё	374	69
Жанубий Африка	65	49

Манба: Об актуальных проблемах развития свободных экономических зон в Республике Узбекистан. Информационно-аналитический доклад. Т.: 2018.

ЭИЗлар доирасида давлат-хусусий шерикчилик муносабатларини йўлга қўйишга қуйидагилар яққол мисол бўла олади:

➤ Ички инфратузилмани хусусий сектор томонидан молиялаштиришни рағбатлантириш мақсадида давлат томонидан ташқи инфратузилма объектлари ва молиявий маблағларни тақдим этиш;

➤ Давлат ЭИЗларининг активларини бошқариш мақсадида хусусий операторга ижарага бериш ёки давлат ЭИЗларини хусусий компаниялар бошқарувига ўтказиш;

➤ Мулкни ва фаолият натижаси бўлган маҳсулотларни бўлишиш тўғрисида битимлар тузиш;

➤ Build-operate-transfer ва build-own-operate тизимидан фойдаланиш.

Дунёнинг турли мамлакатларида ЭИЗларни ривожлантиришда хусусий секторнинг ўрнига алоҳида аҳамият берилгани ҳолда, бир қатор келишувлардан фойдаланилади:

- “кур- фаолиятни йўлга қўй- бошқаларга бер”;
- “кур-эгаллик қил- фаолиятни амалга ошир”;
- “кур-эгаллик қил-фаолиятни амалга ошир-бошқаларга бер”;
- концессион битимлар;
- менежмент борасида келишув.

Хусусий эркин иқтисодий зоналарни шакллантириш учун кам маблағ талаб этилади, уларга киритилган маблағ катта иқтисодий самара беради. Бу шу билан изоҳланадики, хусусий девелоперлар инфратузилма объектлари ва ишлаб чиқариш қувватларини молиялаштирадилар, давлат зарурий ташқи инфратузилманинг яратилишини ўз зиммасига олади, мазкур харажатлар умумий харажатларнинг 25 фоизидан ошмайди.

Хусусий зоналар ўз-ўзини қоплаш тамойили асосида ўз фаолиятларини амалга оширади, бизнесни қўллаб-қувватлаш, кўчмас мулк объектлари ва мулкни бошқариш бўйича кенг турли хизматларни кўрсатади.

ЭИЗларни ривожлантиришда ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш тизими муҳим аҳамият касб этади. Бу ўринда ҳуқуқий жиҳатдан юксак

тараққий этган мамлакатлар қонунчилиги асосида ЭИЗ фаолиятини ташкил этиш назарда тутилади.

Халқаро тажрибанинг гувоҳлик беришича, бир қатор ЭИЗлар бир мамлакатда иккита тизим тамойили асосида фаолият кўрсатади. Бу шуни англатадики, мамлакатда ЭИЗ кўринишида маълум бир оролча ташкил этилади, мазкур оролчада ривожланган мамлакатларнинг тижорат ҳуқуқи борасидаги қонунчилиги тўла амал қилади. Қонунчилик ҳужжатларининг айрим нормаларининг бажарилиши хорижий судлар томонидан назорат қилинади. Бу ўз навбатида ЭИЗларга хорижий инвесторларнинг ҳеч бир тўсиқларсиз кириб келишларига ва ишлаб чиқариш қувватларини барпо этишларига ижобий таъсир кўрсатади. Гонконг инглиз ҳуқуқига асосланган “битта мамлакатда иккита тизим” тамойилига амал қилганлиги боис катта муваффақиятга эришганлигини таъкидлаб ўтиш лозим. Инглиз ҳуқуқига асосланган “битта мамлакатда иккита тизим” тамойилига амал қилинган ҳолда, Қозоғистонда “Остона” халқаро молиявий маркази ташкил этилган ва у бугунги кунда самарали фаолият кўрсатиб келмоқда.

Дунё мамлакатлари тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, мамлакатимизда ҳам ЭИЗлар фаолиятини ривожлантириш мақсадида инглиз ҳуқуқига асосланган “битта мамлакатда иккита тизим” тамойилига амал қилиш ўз ижобий самарасини бериши мумкин.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

ЭИЗларнинг самарали фаолият кўрсатиши кўп жиҳатдан илғор хориж тажрибасига таянган ҳолда давлат томонидан амалга оширилувчи мамлакат иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ошириш, махсус иқтисодий зоналар ўртасида соғлом рақобат муҳитини шакллантиришга йўналтирилган илмий ва амалий жиҳатдан асосланган иқтисодий сиёсатга боғлиқдир. ЭИЗлар мамлакат, ҳудудлар, зона инвесторлари томонидан кўзланган макроиқтисодий, сиёсий ва микроиқтисодий мақсадларнинг амалга оширилишида муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

биринчидан, эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналари ҳудудларида жойлаштириш учун лойиҳаларни танлашнинг аниқ мезонлари мавжуд эмас. Инвестиция лойиҳаларини кўриб чиқишда янгидан ташкил этилаётган иш ўринлари сони, салоҳиятли хорижий шерик ва инвестор-мамлакатнинг мавжудлиги, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг ички ва ташқи бозорларда талаб қилиниши, экспорт ҳажми, шунингдек, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш даражаси ҳисобга олинмаяпти;

иккинчидан, эркин иқтисодий зоналар ҳудудида жойлаштириш ва амалга ошириш учун таклиф этилаётган инвестиция лойиҳаларини келишиб олиш ва маъқуллаш механизми амалда ҳаддан ташқари мураккаб бюрократизмга учраган, бу эса мазкур лойиҳалар бўйича қарорлар қабул қилишни кўп ойларга чўзиб юбормоқда;

учинчидан, эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналари учун зарур муҳандислик-коммуникация ва ишлаб чиқариш инфратузилмасини ўз вақтида барпо этиш масалаларига етарлича эътибор берилмаяпти;

тўртинчидан, таклиф этилаётган инвестиция лойиҳаларининг ишончли молиявий манбалар, шу жумладан, маҳаллий ва хорижий кредит ресурслари, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳисобига ишончли таъминланиши муфассал ишлаб чиқилмаган. Эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналарига

бириктирилган тижорат банклари ушбу муаммоларни ҳал этишда суст иштирок этмоқдалар;

бешинчидан, эркин иқтисодий зоналарнинг иштирокчилари Республика товар-хомашё биржаси орқали сотиладиган хомашё ресурсларини зарур ҳажмда сотиб олишда каттагина қийинчиликларга дуч келмоқда;

олтинчидан, эркин иқтисодий зоналарнинг ҳудудида фойдаланишга топширилган корхоналарнинг ишлаб чиқариш қувватларидан ниҳоятда самарасиз фойдаланилмоқда, бунинг оқибатида ишлаб чиқариш ва экспорт ҳажмлари ҳамда иш жойлари сони тасдиқланган бизнес-режалар параметрларига мувофиқ келмайди;

еттинчидан, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши раисининг биринчи ўринбосари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимларининг иқтисодиёт ва тадбиркорлик масалалари бўйича биринчи ўринбосарлари раҳбарлигида эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналари фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича ташкил қилинган ҳудудий комиссиялар томонидан жойларда юзага келувчи масалаларни тезкорлик билан ҳал этиш борасидаги ишларни мувофиқлаштиришнинг таъсирчан механизми мавжуд эмас.

Юқорида тилга олиб ўтилган муаммоларни ҳал этиш, Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарни ривожлантириш жараёнлари янги босқичга кўтариш мақсадида қуйидагиларни амалга ошириш тавсия этилади:

1. Қайси соҳа ва тармоққа инвестиция йўналтириш, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантиришнинг устувор йўналишларини ҳисобга олган ҳолда мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналарни ривожлантиришнинг истиқболга мўлжалланган стратегиясини ишлаб чиқиш.

2. ЭИЗлар фаолиятини тартибга солиш борасидаги ҳуқуқий ва меъёрий ҳужжатларни чуқур таҳлил қилиш асосида Ўзбекистон Республикасининг “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Қонунини қабул қилишини тезлаштириш талаб этилади.

3. ЭИЗларни бошқариш самарадорлигини ошириш мақсадида кўйидагиларни амалга оширишни таклиф қиламиз:

- Амалдаги Маъмурий кенгаш ва ЭИЗ дирекциясининг ваколатларини бирлаштириш, Маъмурий кенгашнинг ваколатларини ЭИЗ дирекциясига бериш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Шу билан биргаликда ЭИЗ дирекциясининг штат бирликлари сонини кўпайтириш талаб этилади. Юқоридаги чора-тадбирларни амалга ошириш ЭИЗ дирекцияси фаолияти самарадорлигининг ортишига, давлат идораларининг ЭИЗ фаолиятига кўп босқичли аралашув тизимининг соддалашувига хизмат қилади.

- 5 млн. АҚШ долларида ошиқ бўлган инвестицион лойиҳалар бўйича аризаларни кўриб чиқиш ваколатини ЭИЗ дирекциясига бериш, бу ўз навбатида инвесторлар билан тўғридан-тўғри мулоқотга киришиш, уларнинг аризаларини тезкор кўриб чиқилишини таъминлайди. Мазкур вазиятда маҳаллий давлат бошқарув идоралари билан ЭИЗ дирекциясининг ўзаро таъсирлашув доирасини аниқлаштириш талаб этилади. Бунда ЭИЗ лар фаолиятининг устувор йўналишларини белгилаб бериш борасидаги ваколатларни Республика мувофиқлаштирувчи кенгашида қолдириш зарур деб ҳисоблаймиз.

- Маъмурий ислохотлар концепциясидан келиб чиққан ҳолда, давлат идораларининг иқтисодиётга аралашувини камайитириш мақсадида ЭИЗ ҳудудида ишлаб чиқариш қувватларини жойлаштириш учун ер участкаларини ажратиб бериш ваколатини ЭИЗ дирекциясига бериш.

4. Ижтимоий инфратузилманинг етарлича ривожланмаганлиги ЭИЗларни ривожлантириш борасидаги муҳим тўсиқлардан бири ҳисобланади. Бу эса ўз навбатида ЭИЗларга инвестициялар оқимининг кўпайишига, зоналар ҳудудида ишлаб чиқаришларнинг ривожланишига катта салбий таъсир кўрсатади. ЭИЗ дирекцияси уй-жой, маданий объектлар, умумий овқатланиш ва чакана савдо шаҳобчалари, спорт-соғломлаштириш ва тиббиёт муассаса-ларини барпо этишга алоҳида эътибор қаратишлари лозим. Ижтимоий, молиявий инфратузилма объектларини барпо қилиш ва

консалтинг хизматлари кўрсатилишини йўлга қўйиш ЭИЗ фаолияти самарадорлигининг ортишига хизмат қилади.

5. ЭИЗларни ташкил этишнинг жаҳон тажрибаси ЭИЗларни маълум бир фаолият турига ихтисослаштириш катта самара беришини кўрсатади. Шунини инобатга олган ҳолда, мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ЭИЗларни маълум бир фаолият ва ишлаб чиқариш турига мослаштириш замон талаби ҳисобланади.

6. Бугунги кунда мамлакатимизда ЭИЗларнинг иштирокчиларига улар киритган инвестиция миқдоридан келиб чиққан ҳолда, 3 йилдан 10 йилгача бўлган муддатга солиқ имтиёзлари берилади. Киритилиши лозим бўлган инвестицияларнинг минимал миқдори 300 минг АҚШ доллари эквивалентини ташкил этади. Бироқ, бугунги кунда бозорда таркиб топган вазият, тадбиркорлик фаолияти ривожининг айна дамдаги ҳолати мазкур маблағ суммасининг бир мунча катта эканлигини ва бу маҳаллий инвесторларнинг иштиёқини сўнишига олиб келаётганлигини кўрсатмоқда. Шу муносабат билан инвестициялар оқимини кўпайтириш, қулай инвестицион иқлимни шакллантириш мақсадида ЭИЗга киритилувчи инвестицияларнинг энг кам миқдорини 100 минг АҚШ доллари эквиваленти қилиб белгилаш лозим, деб ҳисоблаймиз.

7. Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишда асосий мақсад экспорт салоҳиятини оширишдан иборат эканлигини инобатга олсак, бугунги кунда ЭИЗ иштирокчилари ЭИЗдан ташқарида жойлашган корхоналар билан бир хил маҳсулот ва хизматларни ишлаб чиқармоқдалар ва ЭИЗ иштирокчилари учун яратилган солиқ ва божхона имтиёзларидан фойдаланмоқдалар. Бу ўз навбатида иқтисодиётда носоғлом рақобат муҳитининг қарор топишига олиб келишини унутмаслик лозим.

8. Бугунги кунда мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ЭИЗлар унчалик ҳам таниқли ва машҳур эмас. Глобал Интернет тармоғида бир қатор ЭИЗларнинг расмий веб-сайтлари мавжуд эмас, веб-сайтлари мавжуд ЭИЗларнинг ҳам расмий веб-саҳифалари талабга жавоб бермайди. Веб-сайтга

киритилган маълумотлар қарийб икки йилдан буён деярли янгиланмаган. ЭИЗларнинг инвестицион салоҳияти билан танишишга имкон берувчи хорижий тилларда саҳифалар мавжуд эмас. ЭИЗларнинг имкониятларини тарғиб қилиш мақсадида мамлакатимиз ЭИЗлари томонидан реклама кампаниялари деярли амалга оширилмасдан келмоқда. Хусусан, Хитой, Сингапур, Жанубий Корея, Дубай эркин иқтисодий зоналари кенг миқёсли реклама кампанияларини амалга ошириш ҳисобига машҳурлик даражасига чиққанлар. Дунё тажрибасидан келиб чиққан ҳолда мамлакатимиз ЭИЗларига инвестицияларни жалб қилишнинг маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш талаб этилади.

9. Давлат мулки ва давлат ташаббускорлиги асосида ташкил этилган эркин иқтисодий зоналардан аста-секинлик билан хусусий мулкка асосланган эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш амалиётига ўтиш эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишнинг замонавий концепциясининг мазмунини ташкил этади. Шунини инобатга олган ҳолда, мамлакатимизда тажриба тариқасида давлат-хусусий шерикчилик асосида эркин иқтисодий зона ташкил этилишини мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

10. Дунё мамлакатлари тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, мамлакатимизда ҳам ЭИЗлар фаолиятини ривожлантириш мақсадида инглиз ҳуқуқига асосланган “битта мамлакатда иккита тизим” тамойилига амал қилиш ўз ижобий самарасини бериши мумкин.

Эркин иқтисодий зоналар ҳудудида амалга оширилаётган инвестицион лойиҳалар тўғрисида жамланма маълумот.

№	Эркин иқтисодий зоналар	ЭИЗнинг умумий майдони (га)	Амалга оширилган лойиҳалар				Амалга оширилаётган лойиҳалар			
			Сони	Умумий қиймати (млн.доллар)	Шундан тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар	Яратилган иш ўринлари сони (бирлик)	Сони	Умумий қиймати (млн.доллар)	Шундан тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар	Яратиладиган иш ўринлари сони (бирлик)
	Жами	18693,8	99	639,2	301,9	6120	356	2048,0	633,8	31269
1	“Навой” ЭИЗ	645,0	28	164,0	49,5	1180	17	102,5	35,1	964
2	“Ангрен” ЭИЗ	14500	23	199,7	163,1	2084	43	638,7	310,7	6933
3	“Жиззах” ЭИЗ	514	16	105,9	54,5	1007	8	267,5	96,9	1292
4	“Сирдарё” ЭИЗ	816	5	12,7	0,0	391	68	317,4	22,5	6601
5	“Ургут” ЭИЗ	67,5	1	0,5	0,0	50	28	87,1	1,0	2660
6	“Ғиждувон” ЭИЗ	709,3	5	7,6	2,7	392	68	163,8	21,4	5255
7	“Кўкон” ЭИЗ	414	3	4,4	1,7	91	15	28,3	0,0	692
8	“Хазорасп” ЭИЗ	149,4	11	125,2	28,1	362	92	401,4	144,8	6083
9	“Нукус-фарм” ЭИЗ	50	0	0,0	0,0	0	3	8,4	0,0	265
10	“Зомин-фарм” ЭИЗ	100	0	0,0	0,0	0	1	5,1	0,0	146
11	“Косонсой-фарм” ЭИЗ	135,8	0	0,0	0,0	0	5	6,7	1,4	0
12	“Сирдарё фарм” ЭИЗ	212,8	0	0,0	0,0	0	0	0,0	0,0	0
13	“Бойсун фарм” ЭИЗ	69,5	0	0,0	0,0	0	6	5,5	0,0	178
14	“Бўстонлик фарм” ЭИЗ	104,5	0	0,0	0,0	0	2	15,6	0,0	200
15	“Паркент фарм” ЭИЗ	206	7	19,2	2,3	563	0	0,0	0,0	0
16	“Балик ишлаб чиқарувчи” ЭИЗ	0,0	0	0,0	0,0	0	0	0,0	0,0	0
17	“Бухоро агро” ЭИЗ	0,0	0	0,0	0,0	0	0	0,0	0,0	0
18	“Чорвоқ” ЭТЗ	0,0	0	0,0	0,0	0	0	0,0	0,0	0
19	“Наманган” ЭИЗ	0,0	0	0,0	0,0	0	0	0,0	0,0	0
20	“Спорт” ЭИЗ	0,0	0	0,0	0,0	0	0	0,0	0,0	0
21	“Термиз” ЭИЗ	0,0	0	0,0	0,0	0	0	0,0	0,0	0

Манба: Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва саноат вазирлиги маълумотлари.

Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган ЭИЗларнинг веб-сайтлари контенти таҳлили.

Асосий контент	“Навоий”	“Ангрен”	Жиззах	Ғиждувон	Нукус-Фарм
Сайтнинг инглиз тилидаги версияси мавжудлиги	+	+	+	+	+
Маълумотларнинг янгиланганлик даражаси	+	Меъёрий-ҳуқуқий база ва бир қатор саҳифалар янгиланмаган	Янгиланмаган	+	+
Дирекция тўғрисида маълумотлар	+	+	-	+	+
Маъмурий кенгаш маълумотлари ва таркиби	-	+	-	+	+
Манфаатдор давлат идора ва ташкилотларининг манзил ва маълумотлари	+	+	-	-	-
ЭИЗ иштирокчиларини рўйхатдан ўтказиш тартиби	+	+	-	-	+
Иштирокчи корхоналар учун талаблар	+	+	-	-	+
Лойиҳаларни танлаб олиш тартиби ва мезонлари	+	+	-	-	+
Ер майдонларини ажратиш тартиби	-	+	-	-	+
Маълумотлар сифати	+	+	Етарли эмас	Паст	+
ЭИЗ ҳудудидаги корхоналар тўғрисида маълумотлар	+	-	-	-	+
ЭИЗларнинг жорий фаолияти тўғрисида маълумотлар	-	-	+	-	-
ЭИЗ харитаси, ҳудуд тўғрисида умумий маълумотлар	+	-	-	-	-
ЭИЗ ривожланишининг устуворликлари, инфратузилма, хом ашё ва жойлашув ўрни ҳақида маълумотлар	+	+	-	-	+
Инвестицион таклифлар	+	+	-	-	+
Изоҳ ва қўшимчалар	Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга ҳаволалар нотўғри. Сайтнинг инглиз тилидаги варианты сифати паст. Ҳужжатлар шакли келтирилмаган.	Боғланиш учун маълумотлар берилмаган. Келтирилган маълумотлар тўлиқ ва ишончли эмас.	Сайтнинг инглизча варианты сифатсиз. ЭИЗ иштирокчилари учун маълумотлар асосан рус тилида берилган. Келтирилган маълумотлар тўлиқ ва ишончли эмас.	Сайтнинг рус тилидаги варианты тўлиқ эмас. Ўзбек тилидаги саҳифаси мавжуд эмас. Дирекция тўғрисида маълумотлар келтирилмаган.	Сайтнинг инглиз тилидаги саҳифаси сифатсиз. Ҳужжатлар шакли келтирилмаган.

Изоҳ: веб-сайтлар таҳлили асосида тузилган. Қолган ЭИЗларнинг сайтлари бугунги кунда мавжуд эмас.

“Сирдарё” эркин иқтисодий зонаси ҳудудида жойлаштиришга ижобий хулоса лойиҳалар.

№	Йўналишлар номи	Лойиҳалар сони	Умумий лойиҳа қиймати	Шу жумладан, молиялаштириш манбалари:			Янги иш ўринлари	Йиллик ишлаб чиқариш ҳажми, млрд.сўм	Йиллик экспорт ҳажми, млн.долл.
				Ўз маблағлари	Банк кредитлари	Хорижий инвестициялар			
	2018 йилда	19	96,1	55,7	21,6	18,8	1172	387	18,3
	2019 йилда	23	148	55,6	73,9	18,5	2274	3259,8	47,2
1	Енгил саноат	0							
2	Чарм-пойабзал саноати	0							
3	Кимё саноати, полимер ва пластик маҳсулотлари	8	58,6	19,6	34,5	4,5	1725	366,3	90,8
4	Мева-сабзавотларни қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноати	2	3,2		2	1,2	89	167,6	20,3
5	Қурилиш материаллари саноати	16	91,8	30,5	23,2	38,1	1934	2799,7	31,4
6	Фармацевтика саноати	10	148,4	72,2	76,2		834	332,6	1
7	Электротехника саноати	2	4,7	3,6		1,1	145	76,3	1,6
8	Машинасозлик саноати	2	2,8	0,5	0,5	1,9	84	45,1	0,6
9	Холодилник ташкил этиш								
10	Бошқа йўналишлар	2	1,3	0,8		0,5	140	159,3	46,9
	Жами	42	310,8	127,1	136,4	47,2	4951	3946,8	192,6

Манба: “Сирдарё” эркин иқтисодий зонаси дирекцияси маълумотлари асосида қайта ишланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:
I. НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР ВА МЕТОДОЛОГИК
АҲАМИЯТГА МОЛИК НАШРЛАР

- 1.1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.:Ўзбекистон, 2014.- 40б.
- 1.2. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонуни, 1998. 24 декабр. //Солиқлар ва божхона хабарлари.4-сон, 1999.3-б.
- 1.3. Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелдаги “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонуни.
- 1.4. “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Қонуни (17.02.2020 й. N ЎРҚ-604)
- 1.5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2016 йил 5 октябрдаги ПФ-4848 сон Фармони.
- 1.6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони.
- 1.7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 3 ноябрдаги “Ташқи савдо фаолиятини янада эркинлаштириш ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-3351-сон Қарори.
- 1.8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 августдаги “Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-5495-сон Фармони.
- 1.9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 январдаги “Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва иқтисодий сиёсат самарадор-лигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5614 сон Фармони.

- 1.10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 28 январдаги “Инвестиция ва ташқи савдо соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5643-сон Фармони.
- 1.11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 мартдаги “Халқаро рейтинг ва индексларда Ўзбекистон Республикасининг ўрнини яхшилашга оид чора-тадбирларни тизимлаштириш” тўғрисидаги ПФ-5687-сон Фармони.
- 1.12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 12 январдаги “Илмий-инновацион ишланма ва технологияларни ишлаб чиқаришга тадбиқ этишнинг самарали механизмларини яратиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 24 - сон Қарори.
- 1.13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 16 январдаги "Эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналари фаолияти самарадорлигини ошириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги 29 - сон Қарори.
- 1.14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 апрелдаги “Сирдарё” эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5412-сонли Фармони.
- 1.15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 196-сонли “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори.
- 1.16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналари фаолияти самарадорлигини ошириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3356 –сонли Қарори
- 1.17. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // Халқ сўзи, 2017 йил 23 декабрь.
- 1.18. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси – Тошкент. // Халқ сўзи, 2018 йил 29 декабрь.

II. МОНОГРАФИЯ, ИЛМИЙ МАҚОЛА, ПАТЕНТ, ИЛМИЙ ТЎПЛАМЛАР

- 2.1. Абулқасимов Ҳ., Расулов Т.С. Особенности научно-технической и инновационной политики стран СНГ, Ближнего и среднего Востока, –Т.: «ТашГИВ», 2017.- 380с.
- 2.2. Белова Л. Г. Инновации в мировой экономике. учебное пособие – М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2018. -148 с.
- 2.3. Виленский П.Л., Лившиц В.Н., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов. Теория и практика. – М.: Дело.2002. -223 с.
- 2.4. Воронцовский А.В. Инвестиции и финансирование. –СПб: Санкт-Петербургский Университет, 2017. -528 с.
- 2.5. Ваҳабов А.В., Таджибаева Д.А., Хажибакиев Ш.Х. Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар. Дарслик. – Тошкент: Бактрия прес, 2015. – 583 б.
- 2.6. Ваҳабов А.В., Хожибакиев Ш.Х., Мўминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма.-Т.: «Молия», 2010 - 324 б.
- 2.7. Ваҳабов А.В.,Разыкова Г.Х., Хажибокиев Ш.Х. Иностранные инвестиции и модернизация национальной экономики/Под ред. д.е.н., проф. А.В. Ваҳабов – Т.: Молия, 2011.- 300 с.
- 2.8. Ваҳабов А.В., Таджибаева Д.А., Хажибакиев Ш.Х. Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Молия, 2011. – 706 б.
- 2.9. Валиев Б.Б. Иқтисодий ўсишни таъминлашда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардан самарали фойдаланишнинг методологик асослари. Монография. – Т.: 2017. -222 б.
- 2.10. Друзик Я.С. Свободные экономические зоны в системе мирового хозяйства: Учебное пособие. Мн.: ФУАинформ, 2000
- 2.11. Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш масалалари. – Т.: Молия, 2003. – 228 б.
- 2.12. Oppenlander К.Н. Wachstumspolitik. – Munchen,1998. -P.15

- 2.13. Абдувалиев А.А. Миллий иқтисодиётда инновацион кластерларни шакллантириш ва ривожлантиришнинг назарий асослари //Иқтисодиёт ва таълим//. 2017. №2 -Б.73-78.
- 2.14. Бозоров Р.Ҳ. Инвестиция муҳити: омиллари, хусусиятлари, баҳолаш усуллари ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш //Иқтисодиёт ва таълим// 2018. №2 -Б.113-123.
- 2.15. Валиев Б. Ўзбекистон иқтисодиётида хорижий инвестициялар сифатини баҳолаш ва уни оширишнинг устувор йўналишлари. Основные направления дальнейшей модернизации и повешения конкурентоспособности национальной экономики. VII Форума экономистов. – Т.: ИПМИ. 2015.- С.324.
- 2.16. Каримкулов Ж.И., Умирзоқов Ж.А. Хорижий инвестицияларни миллий иқтисодиётга жалб этиш йўналишлари ва халқаро тажрибани қўллаш //Иқтисодиёт ва таълим// 2018. №1 - Б.105-113.
- 2.17. Казакова М.В., Поспелова Е.А. Качество инфраструктуры как одно из ограничений экономического роста: сравнительный анализ России и стран мира // Экономические отношения// – 2017. – № 3. – С. 247-268.
- 2.18. Мамараимов И.Р. Ўзбекистонга хорижий инвестицияларни жалб қилишни ривожланиш истиқболлари //Иқтисодиёт ва таълим // 2017 №3 - Б.151-155.
- 2.19. Собиров А. Иқтисодиётга тўғридан – тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишни фаоллаштириш омиллари//Иқтисодиёт ва таълим// 2018. №1 -Б.114-119.
- 2.20. Эшева С.А. Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлашдаги роли //Иқтисодиёт ва таълим // 2017 №5 -Б.138-146.
- 2.21. Юлдашев Ш.Г. Иностранные инвестиции как фактор экономического роста и либерализации национального воспроизводства Республики Узбекистан. Автореферат диссертации на соискание ученой степени докт. экон. наук. – Тошкент: 2001. – 37 с.

- 2.22. Валиев Б.Б. Ўзбекистон иқтисодиётида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш. Иқтисод соҳасида фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Тошкент 2017 . 26 б.
- 2.23. Мустафакулов Ш.И. Ўзбекистонда инвестицион муҳит жозибadorлигини оширишнинг илмий-услубий асосларини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (Dsc) диссертацияси автореферати. – Тошкент Банк-молия академияси. 2017. 35 б.
- 2.24. Пути и механизми дальнейшего развития и либерализации экономики в свете реализации Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах» Материалы IX/ Форум экономистов/ под общей редакции к.э.н. Ахмаджанова Ш.Х. Т.: IFMR.2017.-С.489.
- 2.25. Стратегия действий Республики Узбекистан: макроэкономическая стабильность, инвестиционная активность и перспективы инновационного развития» Сборник материалов международной научно-практической конференции. 28-29 мая 2018 года. – Т.: 2018.
- 2.26. Ҳаракатлар стратегияси: дастлабки йил якуни “Тараққиёт стратегияси” маркази маълумотлари.
- 2.27. Ваҳабов А.В. “Барқарор иқтисодий ривожланиш ва яшил иқтисодиёт” Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарор ривожланиши: омиллар, натижалар ва истиқболлар мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани.ТДИУ.2018 й. 14-22 б.

III. ФОЙДАЛАНИЛГАН БОШҚА АДАБИЁТЛАР

- 3.1. Е.В. Крюкова “Эффективность функционирования зон с особым экономическим статусом” автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата экономических наук. Волгоград-2014.
- 3.2. Создание специальных экономических зон в Республике Узбекистан. Аналитический доклад (под ред. Б.Шарипова) – ПРООН, Ташкент, 2008 г.

- 3.3. Каримов М.М., Ильина Д.Н., Акрамов А.У. Состояние и перспективы развития свободных экономических зон в Республике Узбекистан // Брошюра ПРООН, г.Ташкент, 2015. – С. 61.
- 3.4. М. Каримов. Свободные экономические зоны Узбекистана - 10 лет развития <https://finance.uz/index.php/ru/mneniya-i-kejsy/4050-svobodnye-ekonomicheskie-zony-uzbekistana-10-let-razvitiya>
- 3.5. Financial and Insurance Advisory Services (FIAS), the International Finance Corporation (IFC), the Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) and the World Bank (IBRD).«Special economic zones performance, lessons learned, and implications for zone development». April 2008, p.3.<http://www.fias.net>
- 3.6. Клим И.В. «Свободная экономическая зона как инструмент инновационного развития экономики». «Российский внешнеэкономический вестник», №4, 2008
- 3.7. www.cer.uz - Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва саноат вазирлиги ҳузуридаги самарали иқтисодий марказ расмий сайти.
- 3.8. www.stat.uz - Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг расмий сайти.
- 3.9. www.lex.uz
- 3.10. www.worldbank.org
- 3.11. www.invest.gov.uz
- 3.12. www.spot.uz
- 3.13. www.uis.unesco.org.
- 3.14. www.norma.uz
- 3.15.www.biznes-daily.uz